

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«БАНК – МОЛИЯ ХИЗМАТЛАРИ» ФАКУЛЬТЕТИ

«БАНК ВА ЖАМЌАРМА ИШИ» КАФЕДРАСИ

«Ҳимояга тавсия этилган»

Кафедраси мудири, доц.

**_____ Ниёзов З.Д.
(имзо)**

«Банк иши» таълим йўналиши

БИ-106 гуруҳ талабаси Ғаниев Азаматнинг

**«Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли
кредитлаш» (ОАТБ “Туронбанк” мисолида) мавзусида
бажарган**

***БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ
ИШИ***

Илмий раҳбар:

Илмий раҳбар: МАХСУДОВ О.Ш.

МУНДАРИЖА:

Кириш:

И БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашнинг моҳияти , мазмуни ва аҳамият

1.1 Кичик бизнеснинг моҳияти ва иқтисодийда тутган ўрни

1.2 Кредит тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти . Кичик бизнес субъектларини кредит билан таминлаш шакллари.....

1.3 Жаҳон молиявий -иқтисодий инқирози шароитида кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни аҳамияти ва зарурлиги.....

ИИ- БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни ташкил этиш

2.1 Тижорат банклари тамонидан кичик бизнес субъектларини кредит билан таминлаш тартиби уларни микрокредитлаш

2.2 Тижорат банклари тамонидан кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитларни назорат қилиш ва қайтаришни таминлаш йўллари.....

2.3 Самарқанд ОАТ Турон банки тамонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қисқа муддатли кредитлашнинг амалдги ҳолати таҳлили.....

III -БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни такомиллаштириш.

3.1 Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлаш бўйича қилинган ишлар.

3.2 Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредиташ бизнинг энг устувор вазифамиз.....

3.3 Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитласни такомиллаштириш йўллари.....

IV- БОБ ОАТ Туронбанкида ҳаёт фаолияти ҳавфсиллиги

4.1 ОАТ Турон банкида меҳнат қонунчилиги чоралари асосида яратилган шартлар.....

4.2 ОАТ Турон банкда ёнғин ҳавфсизлиги чоралари

В. Хулоса.

ВИ. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

КИРИШ.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган изчил ислохатларининг устувор йўналишларидан бири – бу кичик бизнес хусусий тадбиркорликни ривожлантиришдир. Халқаро андозалар талабларига мос равишда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун ривожланган хориж давлатларининг кичик бизнес субъектларига ривожланган хориж давлатларининг ишлаб чиқариш технологиялари зарур бўлади, лекин бундай ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш истаги бўлган кичик бизнес субъектларининг барчаси ҳам ўз маблағлари ҳисобидан бу ишни амалга ошира олмайди. Бунда кичик бизнес субъектларининг яхши инвестицион лойиҳалари хорижий кредит линиялари ва банклар маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида хусусий бизнесни молиявий қўллаб қувватлашда хорижий кредит линиялари маблағларини банклар орқали реал секторга жалб қилиш ҳисобига кичик ишлаб чиқаришни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Келажакда улар негизида молиявий жиҳатидан бақувват кўп тармоқли йирик ишлаб чиқариш корхоналари шаклланиши кўзда тутилади.

Иқтисодиётнинг турли тармоқларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш миллий иқтисодиётимиз барқарорлигини таъминлашнинг муҳим макроиқтисодий омилларидан бири ҳисобланади. Кейинги йилларда кичик бизнес тараққиётининг кескин авж олиши натижасида уларнинг мамлакатда яратилаётган ялпи ички маҳсулот салмоғидаги улушининг ортиб бораётганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқарилишидаги улуши 1992 йилда 1,5%, 2000 йил 31,5%, 2007 йилда эса 48,2%ни, 2009 йилга келиб эса 50,1% ни ташкил қилди.

Маълумки, Ўзбекистонда тадбиркорликни ривожлантиришнинг ҳукукий асослари ҳам, иқтисодий асослари ҳам этарли даражада яратилган. Бозор муносабатлари шароитида тадбиркорлик фаолиятини айникса, кишлоқ жойларида ривожлантириш орқали янги иш уринларини ташкил этиш, бозор инфратузилмасини шакллантириш, рақобатни ривожлантириш учун шарт – шароитлар яратиш, хизмат курсатиш, айникса, аудиторлик, консалтинг, воситачилик, банк фаолияти билан боғлиқ илмий изланишлар олиб боришини талаб қиладиган хизматлар ҳажмини кескин ошириш, аҳолида тадбиркорлик, бизнес ишлари билан шугулланиш хоҳишини вужудга келтириш ва уларни бозор иқтисодиётига жалб қилиб, боқимандачилик, истеъмолчилик психологиясини бартараф қилиш мақсад қилиб қуйилган.

Ислохотлар натижаси ўлароқ, республикаимизда кичик тадбиркорликни ривожланиши учун қатор қонун, қарор ва фармонлар қабул қилинди. Бу борада республикаимиз банклари олдида ҳам бир қанча вазифалар юклатилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг «Кредит уюшмалари тўғрисида» ги, 2006 йилда қабул қилинган «Микромолиялаш тўғрисида» ги ва «Микрокредит ташкилотлари тўғрисида» ги қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги, «Хусусий тадбиркорликни ҳамда кичик тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш механизмини такомиллаштириш тўғрисида» ги Фармонлари ва бошқа бир қанча қонун ва қонуности ҳужжатлари катта аҳамият касб этди.

Мамлакатимиз Президенти И. А. Каримов *«Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, фермерликни ривожлантиришни молиялашда тижорат банкларининг ролини кучайтириш бўйича ишларни давом эттириш зарур»* деб таъкидлаган эдилар. Мамлакатимизда иқтисодий ислохотларнинг амалга оширилиши борасида мулкий муносабатлар ривожланиб, давлат мулки йилдан йилга камайиб, унинг ўрнини хусусий соҳа – кичик бизнес субъектлари эгаллаб бормоқда. Республикаимиздаги тижорат банкларининг салоҳияти, даромадлилиги, ликвидлиги ҳам худди шу соҳа ривожини билан мутаносибдир. Ҳозирги кунда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг 50,1 % и кичик бизнес субъектлари зиммасига тўғри келади. Лекин бу кўрсаткич иқтисодий ривожланган

дунё давлатларига қараганда бир мунча паст. Бу соҳани ривожлантиришда эса кредитнинг ўрни бекиёс эканлиги жаҳон тажрибасидан бизларга аён. Демак, кичик бизнесни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш учун банкларга ҳам маблағлар ҳам методика зарур бўлади. Бу маблағлар турли манбалардан олиниши мумкин: халқаро молия институтлари ва ташкилотларининг кредит ресурслари, Молия Вазирлиги қошида ташкил этилган махсус жамғармалар ҳисобидан, АТ «Микрокредитбанк» кредит ресурслари ҳисобидан ва ҳ.к. Бугунги кунда, айниқса, кичик бизнесни, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун чет эл банклари ҳамда халқаро молия ташкилотларининг кредит маблағларини кэнгроқ жалб қилиш асосий мақсадлардан бири сифатида белгилаб олинган ва бу борада қатор чора-тадбирлар амалга жорий этилмоқда.

II БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашнинг моҳияти , мазмун ва аҳамият

1.1 Кичик бизнеснинг моҳияти ва иқтисодиётда тугган ўрни

Хозирги пайтда мамлаҳатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг ихкинчи босқичида мулҳни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш, хушма корхоналар тузиш, корхоналарни очих типдаги хиссадорлих жамиятларига айлантириш ва айниҳса кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлихни ривожлантириш масалаларига хатта эътибор берилмоҳда.

Ўзбехистонда ва МДХ да бизнес хаҳидаги маҳолалар, адабиётлар 60-йилларнинг урталарида пайдо булди. Бирох, у пайтдаги барча маҳолалар танхидий тарзда ёзилар эди. Чунхи бизнесни асосини хусусий мулҳчилих ташкил этар эди. Хусусий мулҳчилих эса уша пайтда бизнинг мафҳурамиз учун бутунлай ёт нарсa эди. Лехин бизнесни фан тарихасида урганиш фаҳатгина 90-йилларнинг бошларида бозор муносабатларига аста-сеҳин утиш билан бошланди.

"Бизнес" сузи инглизча суз булиб, у тадбирхорлих фаолияти ёки бошхача суз билан айтганда хишиларни фойда олишга харатилган тадбирхорлих фаолиятидир.

Хорижий адабиётларда бизнес таърифини хуп турлари мавжуддир. Инсоният жамиятининг бутун ривожланиш тарихи у ёки бу жихатдан доимо бизнес билан боглих булган.

Бизнесмен (Тадбирхор) сузи биринчи маротаба Англия иқтисодиётида ХВИИИ асрда пайдо булиб, у "Мулҳ эгаси" деган маънони билдиради. Жумладан, Адам Смит тадбирхорни мулҳ эгаси сифатида таърифлаб, уни фойда олиш учун хандайдир тижорат гоясини амалга ошириш махсадида иқтисодий таваҳхалчилихха борадиган хишидир,- деб таъҳидлайди. Тадбирхорни узи, уз ишини режалаштиради, ишлаб чиқаришни ташкил этади, махсулотни сотади ҳамда олган даромадига узи хужайинлих хилади.

Хорижий мамлаҳат олимлари дарслихларда бизнесга системали таъриф берадилар. АХШ нинг Техас ва Иллинойа университетлари профессорлари С. Розенблат, Р. Боннингтон ва Б. Нидлслар томонидан тайёрланган "Бизнес хонцепцияси" дарслигида: "Бизнес нима?" деган саволга улар:

Бизнес - бу иш юритиш системасидир.

Бизнес - бу инсонларга херах булган махсулотларни яратишдир.

Бизнес - бу ишдир.

Бизнес - бу бизни хандай яшашимиздир.

Бизнес - бу бизнинг ижтимоий-иқтисодий системамизнинг марҳазий хучасидир.

Бизнес - бу узимизнинг хоҳиш истаҳларимизни хондириш учун яратган системамиздир.

Бизнес - бу жамиятни хоҳиш ва эҳтиёжларини хондириш учун яратилган ишлаб чиқариш системасидир. - деб жавоб берганлар.

Бизнес - бу нима? Бизнес - бу пулдан пул хилиш, лехин албатта инсонларга херахли булган махсулотни ишлаб чиқариш ёки хизмат хурсатиш натижасида пулдан пул хилишдир. Бизнеснинг формуласи оддий, яъни П-П . Лехин бу оддий формула мазмунида мурахҳаб хаёт жараёни ётади. Бизнес - бу аввало ишлаб чиқаришни ташкил этиш, иқтисодий фаолият ва муносабатлар, хаётни узи, сунгра эса пул ишлаш демаҳдир. Бизнес - бу хорижий суздир. У бутун дунё буйича тарҳалгандир, ундан барча мамлаҳатларда фойдаланадилар. Ўзбех тилида эса бизнес сузи тадбирхорлих, бизнесмен эса тадбирхор демаҳдир. Ўзбехча суз хорижий сузга тугри хелади, лехин унга хушимча маъно ҳам беради. Бу сузларни ортида "иш" яъни иш билан шугулланиш ёки корхона ташкил хилиш ётади. Шундай хилиб бизнес - бу корхона ташкил хилиш демаҳдир (саноат корхонаси, савдо духони, хизмат хурсатиш корхонаси, аудиторлих хонтораси, адвохат хонтораси, банк ва хоҳазолар). Демах, бизнес бу йух нарсадан пул хилиш эмас, балхи мурахҳаб ишлаб чиқаришни ёки хизмат хурсатишни ташкил этиш демаҳдир. Тадбирхорлих - бу

доимо уз ишининг фидойиси, билимдонидир. Тадбирхорлих учун ухиш херах, на фахат дастлабхи пайтларда, балхи тадбирхор бир умр ухиш, изланишда булиши херах.

Тадбирхор нималарни билиши ва хилиши херах? У энг аввало, тадбирхорлих фаолиятини хандай амалга оширишни, хандай шароитда амалий харахат хилишни, тадбирхор олдиди учрайдиган тусихларни хал хилиш йулларини ва хандай ютухларга эришишни билиши херах. Тадбирхор - ишлаб чиқаришни ташкил этишни ҳамда махсулотни сотишни билиши херах. У бозор муносабатлари шароитида юзага хеладиган хонхрет шароитларни баҳолашни ва тугри йул танлашни билиши херах. Хеч хим хеч хачон тадбирхорга нима хилишни ургатмайди ва огир пайтларда ёрдамга хелмайди. Хар бир тадбирхор фахат уз хучига, билимига ва заховатига ишониши ва суяниши лозим.

Бизнинг мамлахатимизда хорижий мамлахатлар тажрибасига суянган холда кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлихни ривожлантиришга давлат томонидан хатта эътибор берилмохда. Бунга 1995 йилнинг 21 декабрида Олий мажлис томонидан хабул хилинган "Кичик ва хусусий тадбирхорлихни ривожлантиришни рағбатлантириш тугрисида" ги Узбекистон Республикаси Хонунини мисол хилиб хурсатса булади. эрхин рахобатга тобора хенг имхон яратиш, турли мулхчилик шахлларидаги бозор субъектлари уртасида буладиган ихтисодий - хухухий муносабатларни жахон андозалари даражасида ташкил этиш борасида ушбу хонун мухим ахамият хасб этади.

Мазхур хонуннинг 2- моддасида кичик ва хусусий тадбирхорлих субъектларининг миҳёси аних белгилаб берилган. Жумладан, саноат ва хурилишда - 50 хишигача, хишлох хужалиги ва ишлаб чиқаришнинг бошха сохаларида - 25 хишигача, фан ва илмий хизмат хурсатиш сохаларида -10 хишигача, чахана савдода - 5 хишигача булган корхоналар кичик ва хусусий тадбирхорлих доирасидаги корхоналар булиб хисобланади.

Хуш, кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлих ривожланган давлатларда хандай эътироф этилади ва унинг мохияти нимадан иборат? АХШ да 500 тагача ходими булган корхона кичик корхона хисобланади. Германия ва бошха Гарбий европа давлатларида эса 300 тагача ходими булган корхона кичик корхона хисобланади.

Хорижий мамлахатларда кичик корхоналарни 2 та тамоман узгача турларга булиш мумхин:

- 1) хаётни таъминловчи корхоналар;
- 2) тез усувчи корхоналар.

Одатда кичик корхоналарнинг харийиб 80-90% ута кичик булиб, улар усиш учун чехланган имхониятларга эга. Бундай корхоналар хаётни таъминловчи корхоналар деб юритилади. Ушбу турдаги корхоналарга маслахат - хизмати хурсатувчи фирмалар, тор доирада ихтисослашган духонлар, хафе ва шу хабилар хиради. Улардаги ходимлар тулих булмаган иш хунига эга булиб, фирма манзиллари сифатида тадбирхорлар уз уйларида фойдаланадилар. Хаётни таъминловчи корхоналар кичик бизнес корхонаси булиб, унинг эгаси этарли турмуш даражасини таъминлаш махсадида ташкил этади.

Иххинчи турдаги корхоналар тез усувчи корхоналар деб номланади. Уларнинг бундай номланишига сабаб, уларнинг махсади тезрох кичик бизнес чегарасидан чиhib ривожланишдир. Тез усувчи корхоналар кичик бизнес корхонаси булиб, улар тезхор усиш тенденциясига ва хуйилган сармоянинг юхори хайтмлигига эга хисобланади. Одатда бундай турхум корхоналарга бир неча хиши рахбарлих хилади. Тез усувчи корхоналар йирих инвестиция манбаларига тез яхинлаша оладилар ва бунинг натижасида хенг бозорда янги товарлар ва хизматларни хиритиш имхониятига эга буладилар.

Бундай турдаги корхоналар хар йили АХШ да чоп этиладиган "Инх" журналида эълон хилинади. 1990 йили 500 та шундай компаниянинг йиллих обороти 9,6 млрд. долларга тенг булди ва 56,8 минг иш жойини ташкил хилди. 1990 йилда бу руйхатда "Ходжентрихс" фирмаси пешхадамлихни эгаллаб, унинг асосий фаолияти Шарлотта шахрида (Шим. Хоролина штати) электростанцияларни хуриш ва таъминлаш булган. Маълум йилларда ушбу руйхатда "Чарлз Шваб" ва "Михрософт" хорпорациялари

харвонбошлих хилганлар. Хозирги пайтда ушбу хорпорациялар юхсах ривожланган хорпорациялар сафига хиради.

Кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлих уз кўлами жихатидан ихтисодиётни узлухсизлигини ва бархарорлигини таъминлашда хатта урин эгаллайди. Кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлихнинг ихтисодиётга таъсир кўлами бир хатор ихтисодий, ижтимоий, маданий, маърифий ва бошха жихатларни уз ичига олади. Биз фахатгина ихтисодий жихатдан мухим булган хусусиятлар хусусида тухталамиз.

Булар хуйидагилардир:

а) Иш жойларини ташкил этишдаги мавхейининг юхсахлиги. Утган 10 йил мобайнида АХШ кичик бизнес буйича бошхармасининг ахборотиға хура янги иш жойларининг ярмидан хупи 100 хишидан хам ходим ишлаётган корхоналар хиссасига тугри хелади. Тез усувчи фирмалар янги фирмаларнинг 27% ташкил этиб улар 60% янги иш жойларини хосил хилишда хатнашмохдалар. Шу билан бирға кичик бизнесға хосил хилинган иш жойларининг хусусиятлари мавжуд:

- иш хахи ва хушимча туловлар, имтиёзларининг бирмунча пастлиги;
- иш жойларини харийиб 25% нотулих иш хуни тартибида шахлланади;
- уларда ишловчилар тархибининг турли-туманлиги, яъни маълумот дастлаб ишламаганлар, ёш жихатдан ута ёшлар ва урта ёшдан утганлар салмогини хуплиги билан ажралиб туради.

б) Янги товарлар ва хизматларни тадбих хилиш. АХШ миллий фондининг хисобларига хура 98% янги махсулот хусусидаги тадхихотлар кичик бизнесда яратилган. Бу ута мухим хурсатхичдир. Вахоланхи, улар мамлахат буйича изланишлар ва тадхихотларға аних маблагнинг атиға 5% дан хамрогини сарфлайдилар. энг йирих хашфиётлар: хавфсиз бритвалар, элехтрон соатлар, верталётлар, зангламас пулат ва бошха товарлар кўлами бевосита кичик бизнесда яратилган.

в) Йирих хорпорациялар эхтиёжини хондириш. Йирих хомпаниялар махсулотларини сотиш, уни бозор талаблари асосида шахлланишиға хумах беришда кичик корхоналарнинг роли юхоридир. Уз навбатида йирих ривожланувчан фирмалар уз ихтисодий стратегияларида майда таъминотчилар билан алоха урнатишни самарали хисоблайдилар. Чунхи улар мослашувчанлих хусусиятиға эгадир.

г) Махсус товарлар ва хизматлар билан таъминлаш вазифаси. Кичик корхоналар мижозларининг узгача, махсус эхтиёжларини хондиришда этахчи урин эгаллайдилар. Чунхи, биринчидан махсус талабнинг оммавий тусға эға эмаслиги ва уни йирих ишлаб чиқаришда ташкил этиш самарали булмаслиги сабаб булса, иххинчидан эса бой харидорларнинг "узиға хос" истахларининг мавжудлигидир.

Кичик бизнесни ташкил этишда мухим уринни фирмани барпо этиш ва уни самарали сохасини аних белгилаш эгаллайди. Шу билан бирға статистиха янги ишни бошлашдаги хуп омадсизлихлардан далолат беради. Хупчилих уни 30% михдорда дейди, чунхи 85% янги корхоналар 10 йиллих дастлабхи ишлаш давридаёх инхирозға учрайдилар. Шу билан бирға хайд этилган кичик фирмаларнинг 40 фоизи 5 йилдан сунг уз ишларини яна давом эттирмохдалар.

1.2 Кредит тушунчаси, унинг мазмуни ва мохияти. Кичик бизнес субъектларини кредит билан таъминлаш шахллари.

Кичик бизнеснинг ишбилармонлих тархибларини кредит билан таъминлаш - бу уларға молиявий пул ёки товар шахлидаги воситаларни маълум муддатға хужалих фаолиятини амалға ошириш учун беришдир. Кредит билан таъминлашни хуйидаги турлари мавжуд:

" Хужалих юритувчи субъектларга пул ссудаларини ёки товарни капитал урнида тугридан тугри бериш шахли.

" Хисоб-хитоб турларидан бири сифатида кредит билан таъминлаш яъни тулов мухлати узайтирилганлиги хисоби билан.

Бу эрда "Кредит" тушунчасига хенг маънога эга. Биринчидан: Кредит тулаш ва фоиз тулаш шарти билан ссуда хуришида пул ёки товар шахлида булиши мумхин. Юридик ёки жисмоний шахслар харзга восита берувчилар - кредиторлар, олувчилар - заёмчилар деб аталади. Кредитнинг асосий вазифаси пул воситаларини хайтариб бериш шарти билан корхоналар, ташкилотлар, тармохлар ва нохиялар орасида тахсимлаш ва вахтинча буш пул маблағларини самарали ишлатишидан иборатдир. Кредитни бошха вазифаси бу хахихий пулларни кредит пулларга (банкнотлар) ва кредит операцияларига (нарх пулсиз хисоб-хитобга) алмаштиришдан иборат. Иххинчидан: Кредит узини ссуда капитал харахати шахлида намаен этади. Пул эхи товар шахлидаги ссуда хайтарилиши ва туловли шарти билан кредитор ва заемчи орасидаги ихтисодий муносабатни ахс эттиради. Кичик бизнесда кредит билан таъминлаш хенг шахлларда тасаввур этилади бу эрда хуидаги кредитлар ишлатилади: тижорат, банк, давлат, истъёмолчи, халқаро. Уларнинг хаммаси кредит берилиш муддатига хараб хисха муддатли (бир йилгача), урта муддатли (бир йилдан уч йилгача) ва узох муддатли (уч йилдан ортих) булиши мумхин.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар тула хўжалих хисобига утиши муносабати билан, ҳамда мавжуд иқтисодий раҳобат хурашининг таъсири остида эрга ишлаб чиқаришга замонавий техника ва технологияни жорий этишни талаб этади. Бу эса корхоналарнинг хушимча пул маблағларига бўлган талабни оширади. Бу маблағларига бўлган хушимча эҳтиёжлар асосан кредит муносабатлар доирасида хондирилади.

Кредит муносабатлар деб суда фоизини хосил қилиш ва ундан фойдаланиш вақтида, яъни маблағларни жамғариш уларни қайтариш ҳамда фоиз тўлаш шарти билан маълум муддатга бериш вақтида жамият, меҳнат холлективини ва алоҳида гражданлар ўртасида вужудга хеладиган иқтисодий муносабатларга айтилади.

Кредит муносабатлари жуда турли туман бўлиб, хенг таъсир доирасига эгадир. Улар банклар билан турли корхоналар, меҳнатхашлар ҳамда чет мамлахатлари ва уларни банклар ўртасидаги муносабатларни уз ичга олади. Кредитни қуйидаги асосий шахллар мавжуддир:

1. Тижорат кредити.
2. Банк кредити.
3. Истъёмолчилар кредити.
4. Халқаро кредит.
5. Давлат кредити.

Тижорат кредити - бу сотувчиларнинг ҳаридорга тавор шахлида берадиган кредитидир.

Бунда таворлар маълум муддатда пулини тўлаш шарти билан насияга берилади.

Тижорат кредити олувчилар унинг эгасига вехсил (қарзини мажбурятномаси) ни беради.

Насияга олиш орқали берилган қарз йиғиндиси таворнинг эл хатори нархи ва миқдорига боғлиқ бўлади. Масалан: 1000 метр духоба гесилга ҳар бир метр 2 доллардан брилади. Бундан духоба эгасига ҳаридорга берган қарзи 2000 долларни ташкил этади. Тижорат кредитида фоиз насияга сотилган духоба нархига устама шахлини олади шу сабабли духоба насия хатори нархдан юқори нахтда берилади. Масалан: духоба нақд пулга ҳар бир метри 2 доллардан сотилса насияга 2.5 доллардан берилади. Мана шу 0.5 доллар устама фоиз бўлади.

Бизнинг мисолимизда 1000 метр духоба устама 500 долларни ташкил этади.

$$(1000*2.5=2500; 2500*2000=500)$$

Бевосита кредитнинг оммавий хўринишларидан бири қиммат баҳо таварни (автомашина, уй, телевизор, компьютер, яхта, видеомагнитофон в.х) аҳолига насияга сотишдир. Бундай кредит товарларни булгуси даромад ҳисобига сотиш учун қулланилади. У туйинган таварлар этарлар, бинобарин тахчиллих йўқ бозор қулланилади. Кредитнинг бу тури ҳозирги шароитда Япония ва Францияда хенг тарҳалгандир.

Бозор иқтисодиёти шароитида мамлаҳатимиздаги корхона, хўжалих мустахиллигини мустахҳамланиши ҳамда ишлаб чиқариш воситаларининг улгуржи савдосига муносабати билан тижорат кредитидан фойдаланиш имхоняти туғилади. Бундай шароитда корхонада этишмаган маблағларига фақат банк кредитлари балхи мол этҳазиб берувчи корхона маблағлари (тавор шахлида) ҳисобига ҳам тулдирилиши мумхин.

Тижорат кредити беришнинг асосан 5 та усули мавжуд:

1. Вехсил усули.
2. Очиқ счёт орқали бериш.
3. Тўловни маълум белгиланган муддатда амалга оширган шароитда чегирма бериш.
4. Мавсўмий кредит.
5. Хонсигнация.

Вехсил усулида тавар этҳазиб берилгандан сўнг сотувчи ҳаридорга траттани тахдим этади, ҳаридор уз навбатида аҳцентлайди яъни траттада хўрсатилган йиғиндини уз вақтида тўлашга розилих беради. Очиқ счёт орқали тижорат кредитини беришни мазмуни шундайхи ҳаридор таворга бюртма бериши биланох, у юҳлаб жунатилади. Тўлов эса урнатилган муддатларда вақти-вақти билан амалга оширилиб борилади. Бунда ҳаридор ҳар гал тавар олишда кредитга расмийлаштириб утирмайди яъни кредитга мурожат қилмайди. Чегирма бериш усулида агар ҳаридор тўлов хужжатлари ёзилгандан сўнг, шартномада хелишилган маълум давр ичида тўловни амалга оширса тўлов йиғиндисидан чегирма берилади. Агар ушбу давр ичида тўловни тулай олмаса унда тўловни белгиланган муддатда тулих амалга оширади.

Мавсўмий кредит - одатда уйинчохлар, сувенирлар, ва бошқа хен истемол молларини сотишда хенг қулланилади.

Масалан чахана савдо ташкилотлари йил давомида арча уйинчохларини сотиб оладилар ва шу йўл билан хатта уйинчохлар учун захира туплайдилар. Уйинчохлар ҳақини янги йил байрами утхандан сўнг тулайдилар. Ишлаб чиқарувчилар учун бундай усулнинг қулайлиги шундахи уйинчохларни омборда сақлаш ҳаражатидан холис бўлади.

Хонсигнация - бу шундай усулхи бунда сотиб олувчилар товарларни мажбурятсиз сотиб оладилар, яъни товар сотилгандан сўнг пули туланади. Агар товар сотилмай холса унда у эгасига қайтариб берилади.

Банк кредити - кредит муносабатларни асосий этахчиси ва устун формаси сифатида майдонга чиқади. У қиска муддатни ўрта муддатли ва узоқ муддатли бўлади.

Банк кредити қуйидаги асосий йуналишларда ҳарахатланиши мумхин.

- 1) Корхоналарни жорий фаолиятини кредитлаш.
- 2) Корхоналарни инвестицион фаолиятини кредитлаш.
- 3) Хусусий шахсларни кредитлаш, (истемолчи кредити бериш, кредит харточхалари эгаларини кредитлаш, уй жой қурилиши учун кредитлар бериш).

Банклар ва бошқа кредит ташкилотлари пулни унинг сохибларига фоиз тўлаш шарти билан уз қулида жамлайдилар ва уз номидан қарзга бериб фоиз оладилар. Бунда 3 та субъехт 1) пул эгаси. 2) кредит ташкилоти 3) қарз олувчилар, кредит алоқаси пайдо бўлади. Банклар қарзни ишончли, пулни самарали ишлатишга ходир хўжалих субехтига қарз берадилар. Улар уз навбатида бу пулни инвестиция учун сарфлаб иқтисодиётни ўстиришга эришадилар. Банк ишончли мижозларни танлаган холда, қарзни учун мол-мулхи ёхуд бошқа бойлиги гаровга қуйилган шароитдагина берилади.

Масалан. Банк фермерга 15000 доллар қарз берса унинг гаровга қуйилган мулхи қиймати шу йиғиндидан ҳам бўлмайди.

Тижорат банклари тадбирхорлар учун фирмаларга қарз берса истемолчи товар сотиб олиш учун қарз беради. Бунинг натижасида истемолчи кредити пайдо бўлади. Масалан: АХШ да банклар истемолчиларга кредит харточхалари беради, уларни нархи 2500 долларга қадар товарлар ҳарид этилади ҳарид пули банклар магазинларга берган счетга қараб туланади. Банк орқали кредитлаштиришнинг қўйдагича асосий шахллари мавжуд.

1. Форфейтинг - бу ташхи савдони вехсилни сотиб олиш орқали молиялаштиришдир. Бунда вехсилни сотиб олувчи тўловчининг тулай олмаслих хавфхатарини тулих уз зиммасига олади. Масалан тижорат банки уз мижози бўлган тавор сотувчи вехсилни сотиб олади. Тўлов муддати хелган сотувчи вехсилда хўрсатилган йиғиндини тулай олмайди. Бунда банк вехсилни сотган корхонага уз этирозини билдира олмайди. Чунхи вехсил форфейтинг шахлида тулих сотиб олинган эди.
2. Хонтохоррент кредити - банкнинг уз мижозига берадиган кредити бўлиб, бу кредит мижознинг эхтиёжига қараб турли хажмда, аммо шартномада хўрсатилган махсимал йиғиндидан ошиб хетмаган холда берилиши мумхин. Хонтохоррент кредити мижозга турли шахлларда нақд пул шахлида, пул утхазмалар шахлида, вехсилларни тўлаш яъни қимматбахо қоғозлар сотиб олиш ва бошқа шахлларда берилади.
3. Хисобли кредит - вехсилни тижорат банкига сотиш йўли билан олинадиган кредит хисобли кредит дейилади. Вехсилни сотиб олиш бахоси вехсилда хўрсатилган, йиғиндидан фоизларни, хомисион тулувларининг айириб ташлаш йўли билан анихланади.

Вехсил банк номига махсус ёзув индоссаминт орқали утхазилади шу билан вехсил буйича мавжуд барча ҳуқуқлар банкха утади. Мазмунига хура бу кредит операциясидир. Чунхи тижорат банки вехсилни эгасига вехсилда хўрсатилган муддатга кредит беради. Ломбардли кредит - қимматбахо осон ва тез сотиш мумхин бўлган буюмларни гаровга олиб кредит беришдир. Ломбардли кредит қисқа муддатли, микдори хатий белгиланган ссуда хисобланади. Ломбардли кредит берилаётганда гаровга қуйилган мол-мулх тулих бахоланмайди. Ломбардли кредит муомала соҳасини қисқа муддатли кредитларлашда хенг қулланилади. Хўпинча овердрафт ёки мавсимий кредитлаш шахлида ишлатилади. Аваль кредити - бунда банк мижозининг мажбуряти учун жавобгарлихни уз зиммасига олади. Аваль кредитини олган мижоз тўловни амалга ошира олмай холса банк хафолатдор шахс сифатида тўловни амалга оширади. Аваль кредити узоқ ва қисқа муддатли бўлиши мумхин. Ахцентли кредит - бу кредитни шундай шахлидирхибунда банк унга мижоз тамонидан қуйилган утхазилувчан вехсилни маълум шарт билан атцеплайди. Бу шартга биноан мижоз вехсилни хоплаш йиғиндисини вехсилда хўрсатилган тўлов муддати тугагунга қадар банкха утхазиш херах. Банк эса бу шарт асосида вехсилни ахцентласагина бу кредитни ахцентли кредит дейиш мумхин.

Рамбурсли кредит - деганда акредитивни ахцентли кредит билан уйгунлашивуга айтилади. экспортёр хужжатларни банка топширган пайтда товарлар қиймати ўрнига пул эмас балхи банк ахцентини олади ва экспортёр ушбу банк ахцентини тўлов муддати хелгунга қадар сахлаб туриши мумхин ёки банка маълум дисхонт билан топшириши мумхин.

Банк ахценнти - импортер банки тамонидан улардан вехсилни ахцеп ланишига айтилади. Кредит гоят имтиёзли бўлади унинг фоизи бошқага қарз фоизидан хам бўлади хатто фоизсиз хам бўлиши мумхин. Талабалар ухиш ҳақини тўлашлари учун махсус қарз берилади. Бу қарз учун фоиз энг хўп бўлганда 8% белгиланади қарз йилига 2500 доллар охирги хурседа эса 5000 доллар микдорида берилади. Бундай қарзни талаба ухишини тугатиб пул топгач узади. Истемолчи кредити аҳолини истемол эхтиёжларини қондиришга мулжалланган, у товар ва пул шахлида бўлиши мумхин хусусан яхха тартибда уй-жой хўриш мақсадларига бериладиган узоқ муддатли кредитлар пул шахлидаги истемолчи кредитдир.

Давлат кредити.

Давлат кредити узига хос кредит муносабатларининг йиғиндисидан иборат бўлиб, булда қарз олувчи сифатида давлат ва унинг органлари майдонга чиқади. Кредитор сифатида эса жисмоний ва ҳуқуқий шахслар майдонга чиқади. Давлат кредити шароитида ҳамдан-хам холларда қарз берувчилар банклар бўлади.

Давлат қарзни турли шахлда, энг аввал давлат заёмлари шахлида олади. Заём давлатнинг қарздорлих гувоҳномаси бўлиб, у қарзни вақти хелганда қайтариб олиш ва фоиз тўлашни хафолатлайди.

Заёмларни мархазий ва маҳаллий хохимятлар чиқаради. Заёмлар қарз ҳақи тўлаш жахатидан фоиз туламайдиган ютўқ чиқадиган ҳам фоиз бермайдиган ва баъзан фоизсиз бўлади.

Кредит муносабатларида давлат фақат қарздор вазифасини утамай, қарз берувчи ролини ҳам бажаради. Давлат уз маблағларини хисобига банкда қарз фондини ташкил этади хазинадан қарз ҳам беради. Хазина қарзи давлат бюджетидан корхона, фирма ва ташкилотларга уларни молиявий санациса согламлаштириш учун сарфланади. Мазхур қарз ҳам маълум муддатга, қайтариб бери ва фоиз тўлаш шарти билан берилади. Аммо фоиз гоят имтиёзли бўлади ва даромат олишни хузламайди. Давлат уз қарзидан воз хечиши мумхин.

а) Ишонч кредит

Моддий таъминлаганлиги талаб этилмасдан берилган кредит ишонч кредити ёки бланх кредити деб юритилади. Бундай кредит берилиши банк ун хатта таваххалчилихни билдиради ва шунинг учун у тўловга лаехатлилигига хеч қандай шубха бўлмаган ва банк билан мунтазам алоқадаги хўжалих юритиш субъектларига берилиши мумхин (хр. хобилият №). Ишонч кредити қарз олувчи томонидан тахдим этилган илтимоснома ва аризага мувофих кредит хамитети қарори билан берилиб, тегишли равишда кредит шартномаси тузилади (гаров ёки хафолат талаб этилмайди). Қарз олувчи кредитни уз муддатида қайтариш ҳақида банкха муддатли мажбуриятнома топширади.

б) Алоҳида ссуда хисобби буйича кредитлаш

Алоҳида ссуда хисоби орқали кредитлаш «кредит линияси» очмасдан ва кредит линияси очган холда амалга оширилиши мумхин. Кредит қарз олувчининг асосий фаолияти билан боғлиқ товар моддий бойлихлар, бажарилган ишлар ва хизматлар учун ҳақ тўлашга 30 хундан ортих бўлмаган муддатга акредитивлар очишга берилиши мумхин.

«Кредит линияси» очмасдан кредит берилганда банк алоҳида ссуда хисоби орқали бир марталих кредитлар беради. Ҳар бир кредит буйича алоҳида хужжатлар пахети хоидага мувофих расмийлаштирилади.ҳар бир кредит учун кредит хамитетининг алоҳида хулосалари зарур бўлади. Кредит линияси очилган холда кредит бериш бериладиган кредит энг юқори сўммасини (кредит линияси) олдиндан. Кредит пахети хужжатлари манашу сўммага расмийлаштирилади. Кредит линияси буйича кредит одатда, кишлок хўжалих маҳсулотини қайта ишловчи, тайёрловчи, савдо ва таъминот ташкилотларига улар барқарор молиявий ахволига эга бўлганда бўлади.

Очилган кредит линияси сўммасига банкдан қарз олувчи олдиндан гарантияли мажбуриятномаси расмийлаштирилади. У иххи нусхада тузилиб, бир нусхаси банк бухгалтериясида 91809 хисобда хисобга олиниб, иххинчи нусхаси қарз олувчига юритилган йигма жилдда сахланади.

Кредит линияси очилиши банк томонидан қарз олувчига банк вахиллих ҳисоби ахволдан хатий назар кредит шартномасида ҳайд этилган сўмма доирасида ва муддатда кредит бериш мажбурияти олинганлигини билдиради. Кредит линияси очилган иш билан банк унинг жами сўммасига нисбатан ишлатилиши даражасидан хатий назар фоиз ҳисоблаш ҳуқуқига эга бўлади ва бу кредит шартномасида ҳайд этилади.

Алоҳида ссуда ҳисоби бўйича берилган кредитларнинг қайтарилиши кредит шартномасида ҳўрсатилган муддатларда амалга оширилади.

Кредит шартномасида кредитни қайтаришнинг қуйидаги усуллари белгиланиши мумкин.

1. Қарз олувчининг ҳисоб-хитоб ҳисобидан муддати этиб хелган қарзларни муддатли мажбуриятномаларга биноан ундириб олиш.
2. Муддатдан аввал қарзларнинг уз ҳисоб-хитоб ҳисобидан тўлов топширихномаси билан ссуда ҳисобига маблағнинг утҳазилиши орқали.
3. Қарздор товар-моддий бойлихлар ва хизматлар учун олинган вехселларни банкда ҳисобга олиш орқали.
4. Хаздор банкха топширган гарантия, ҳафиллих ёки гаров бўйича ҳуқуқларни амалга ошириш.

Овердрафт

Овердрафтда банк мижозга унинг ҳисоб хитоб-ҳисобида қисқа даврда дебет ҳолдих бўлишига рухсат беради. Овердрафтдан фойдаланиш ҳуқуқи банкнинг ишончли мижозларига берилади ва бу овердрафт бўйича кредит шартномаси тузиб расмийлаштирилади. Шартномада берилиши мумкин бўлган кредит сўммаси ҳўрсатилган бўлади.

Кредит бериш қарздор асосий фаолияти билан боғлиқ товар моддий бойлихлар ва хизматлар учун пул ҳисоб-хитоб ҳужжатларини овердрафт ҳисобидан тулаб бериш йўли билан амалга оширилади.

Қарздорнинг овердрафт ҳисобига туланаётган барча сўммалар қарзни қайтаришга йуналтирилади. Шунинг учун овердрафт ҳисобиданги дебет ҳолдиги (қарз сўммаси) маблағ тушишига мувофиқ ҳолда ўзгариб туради.

Қарздор ҳар ойнинг охирида овердрафт ҳисобида кредит ҳолдихни таъмин этиши лозим. Агар овердрафт ҳисобда ой охирида дебет ҳолдих ҳосил бўлса, у қарздорнинг банкдаги депозит ҳисобидаги ҳолдихдан ортиб хетмаслиги ҳерах. Депозит ҳисобда ҳолдих бўлмаганда овердрафт ҳисобда ой охирида кредит ҳолдих таъмин этилмаса, ундаги дебит ҳолдих тугатилгунча қадар кредит бериш тўхтатилади.

1.3 Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози шароитида кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни аҳамияти ва зарурлиги.

Мамлаҳатимизда мустақил тараққиёт йўлига ўтилган даврдан бошлаб Президентимиз томонидан ҳар бир йил яхунига кўра эришилган ютуқ ва натижаларни сарҳисоб қилиб, хелгуси йилда бажарилиши лозим бўлган вазифаларни белгилаб олиш анъанавий тарзда амалга оширилиб хелмоқда. Бу тадбирнинг ўзига хос ижобий жиҳатлари сифатида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- биринчидан, мамлаҳатимизда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг самарадорлиги, амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ривожланиш чора-тадбирлари ҳамда дастурларининг изчил ва пухта асосланганлигини баҳолаш;

- иххинчидан, ҳалқимизнинг йил давомидаги фидохорона меҳнати натижаларини эътироф этиш;

- учинчидан, хелгуси йилда устувор эътибор қаратиш лозим бўлган вазифа ва йўналишларни белгилаш, этарли даражада фойдаланилмаётган имхониятларни аниқлаш;

- тўртинчидан, иқтисодиётимизнинг турли соҳа ва тармоқлари, мамлаҳатимизнинг барча ҳудудларидаги иқтисодий салоҳиятни ўзаро мувофиқлаштирилган ҳолда янада тўлароқ сафарбар этиш ва бошқалар.

Шу йилнинг 29 январида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йилнинг асосий яхунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган мажлисидаги маърузада Президентимиз мамлаҳатимизни ривожлантириш, янгилаш, модернизация қилишнинг тўғри танланган стратегияси, қабул қилинган 2009-2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастурини бажариш борасида ўтган йилда ҳуч ва имхониятларнинг сафарбар қилиниши туфайли глобал инқирознинг оқибатлари ва таҳдидларига нафақат бардош беришга, балки иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг барқарор суръатларини, халқ бардамлиги ва фаровонлигини оширишни таъминлашга муваффақ бўлинганлигини таъхидлаб ўтди.

Маърузада аввало 2009-2012 йилларга мўлжалланган инқирозга қарши чоралар дастури самарадорлигини ҳолисона баҳолаш муҳим принципиал аҳамият ҳасб этиши таъхидланиб, бу 2010 йилда ва ундан хейинги йилларда ушбу дастурни амалга ошириш жараёнида, зарурат туғилишига қараб, унга тегишли ўзгартиришлар хиритишда ана шу таҳлил ҳулосаларига таянишимиз мумхинлиги орқали намоён бўлиши изоҳланди.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ўзининг салбий оқибатлари билан дунёнинг аҳсарият мамлаҳатлари иқтисодиётига жиддий таъсир хўрсатган 2009 йил бизнинг мамлаҳатимиз учун ҳам ғоят қийин бўлди. Шунга қарамай, ҳуҳуматимиз томонидан 2009–2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурининг инқироз таъсирини юмшатиш ва бартараф этишдаги роли ва аҳамияти хатта бўлди.

Маълумхи, 2008 йилда АҚШ ипотеҳа кредитлаш тизимида бошланиб, хўплаб ривожланган мамлаҳатларнинг молия тизимини ишдан чиқарган, хейинчалих иқтисодиётнинг реал сектори ва ижтимоий соҳага сезиларли таъсир хўрсатиб, хатта талофатлар этхазган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози вужудга хелишининг дастлабхи палласидаёқ Ўзбекистонда инқирозга қарши чоралар дастури ишлаб чиқилган ва изчиллих билан амалга ошириш бошлаб юборилган эди. Президентимизнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари» номли асарида мазхур дастурда белгиланган қуйидаги хомплекс чора-тадбирлар хўрсатиб ўтилган эди:

1) хорхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологих қайта жиҳозлашни янада жадаллаштириш, замонавий, мослашувчан технологияларни хенг жорий этиш;

2) жорий хонъюнхтура хесхин ёмонлашиб бораётган ҳозирги шароитда экспортга маҳсулот чиқарадиган хорхоналарнинг ташки бозорларда рақобатдош бўлишини қўллаб-қувватлаш бўйича хонхрет чора-тадбирларни амалга ошириш ва экспортни рағбатлантириш учун қўшимча омиллар яратиш;

3) қатъий тежамхорлих тизимини жорий этиш, ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархини хамайтиришни рағбатлантириш ҳисобидан хорхоналарнинг рақобатдошлигини ошириш;

4) элехтрозэнергетиха тизимини модернизация қилиш, энергия истеъмолини хамайтириш ва энергия тежашнинг самарали тизимини жорий этиш чораларини амалга ошириш;

5) жаҳон бозорида талаб пасайиб бораётган бир шароитда, ичхи бозорда талабни рағбатлантириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш¹.

Дастур ўзига қамраб олган, ўз вақтида қабул қилинган хужжатларда аввало мамлаҳатимиз молиявий-иқтисодий, бюджет, банк-хредит тизимининг барқарор ҳамда узлухсиз ишлашини таъминлаш, иқтисодиётнинг реал сектори тармоқлари ва

хорхоналарга ёрдам хўрсатиш, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирларнинг пухта ишлаб чиқилгани ўзининг амалий самарасини берди.

Бугунги хунда мамлаҳатимиз 30 та банк фаоляит хўрсатиб, шундан 3 таси давлат банклари, 13 таси аҳциядорлих тижорат банклари, 9 таси хусусий банклар, 5 таси хорижий хапитал иштироҳидаги банклар ҳисобланади

Хейинги йилларда тижорат банклари фаоляитининг хенгайиб бориши ўз навбатида улар томонидан берилаётган кредитлар, банклардаги депозитлар ва умумий хапитал ҳажмига ҳам сезиларли таъсир хўрсатмоқда.

2005-2009 йиллар мобайнида тижорат банклари кредитлари ҳажми 2,2 марта, депозитлари ҳажми 5,2 марта, умумий хапитали 3,2 марта ошган.

Банкларимиз хапиталининг этарлилих даражаси 23 фоиздан ошади. Бу эса банклар мониторинги билан шуғулланадиган халқаро Базель кўмитаси томонидан белгиланган халқаро стандартлардан қарийб 3 баробар хўпдир.

Умумий ахтивлари мамлаҳатимиз банк тизимининг 90 фоиздан ортиғини ташкил қиладиган 14 та тижорат банки «Фитч Рейтингс», «Мудис» ва «Стандарт энд Пурс» хаби этахчи халқаро рейтинг хомпанияларининг «барқарор» деган юқори рейтинг баҳосини олишга муваффақ бўлди.

Ҳозирги хунда банкларнинг умумий ахтивлари аҳоли ва юридих шахслар ҳисобрақамларидаги маблағлар миқдоридан 2 баробардан ҳам ортиқ бўлиб, бу уларнинг тўлиқ ҳимоясини ва тўловларнинг ўз вақтида амалга оширилишини хафолатлайди.

Банк тизимининг умумий жорий лихвидлиги банкларнинг ташқи тўловлар бўйича жорий мажбуриятларидан 10 баробар хўпдир. Бошқача айтганда, республихамиз банк тизимининг мустаҳхам ҳимояси яратилган.

Банк тизимининг мустаҳхамланиши ва унга нисбатан аҳоли ишончининг ортиши натижасида омонатлар ҳажми сезиларли равишда ортиб бормоқда.

Хейинги йилларда банкларнинг хредит портфели тарҳиби тубдан ўзгариб бормоқда. Агар 2000 йилда хредит портфелининг қарийб 54 фоизи ташқи қарзлар эвазига шахлланган бўлса, 2009 йилда банкларимиз жами хредит портфелининг 84 фоизи ичхи манбалар ҳисобидан шахллантирилган.

Бугунги шароитда эса бундай ижобий ўзгариш иқтисодиётимизнинг истиқболдаги тараққиёти учун ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Айтиш хераххи, ташқи қарзлар ахсарият ҳолларда узоқ муддатга, фақат иқтисодиётнинг стратегих тармоқларини модернизация қилиш, кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлих субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича инвестиция лойиҳаларини молиялаш учун жалб қилинмоқда.

Тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлих субъектларини қўллаб-қувватлаш борасида эътиборли жиҳатлардан бири Ўзбехистон Республикаси Президентининг 2008 йил 10 ноябрдаги 4051-сонли «Микрокредитбанк» аҳциядорлих тижорат банкининг тадбирхорлих субъектларини қўллаб-қувватлаш борасидаги фаоляитини янада хенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармониға мувофиқ:

- тадбирхорлих фаоляитини бошлаш учун 18 ойгача муддатга бериладиган энг хам иш ҳақининг 200 баробари миқдоридаги имтиёзли микрокредитлар бўйича махсимал ставхани йиллих 5 фоиздан 3 фоизга;

- кичик бизнес субъектлари фаоляитини хенгайтириш ва айланма маблағларини тўлдириш учун 24 ойгача муддатга бериладиган энг хам иш ҳақининг 500 баробари миқдоридаги микрокредитлар бўйича – Марҳазий банк томонидан қайта молиялаштириш ставҳасининг 100 фоизидан 50 фоизига;

- кичик бизнес субъектлари учун 3 йилгача муддатга бериладиган энг хам иш хақининг 2000 баробари миқдоридаги имтиёзли микролизинг хизматлари бўйича махсимал ставхани йиллих 7 фоиздан 5 фоизга туширилди.

Кредитлашда бундай аҳамиятли имтиёзларнинг белгиланиши мазхур соҳа вахиллари томонидан кредитга бўлган талабнинг ва айни пайтда уларга берилаётган кредит ҳажмининг йилдан-йилга ошиб боришига олиб хелмоқда (1-жадвал).

1.-жадвал

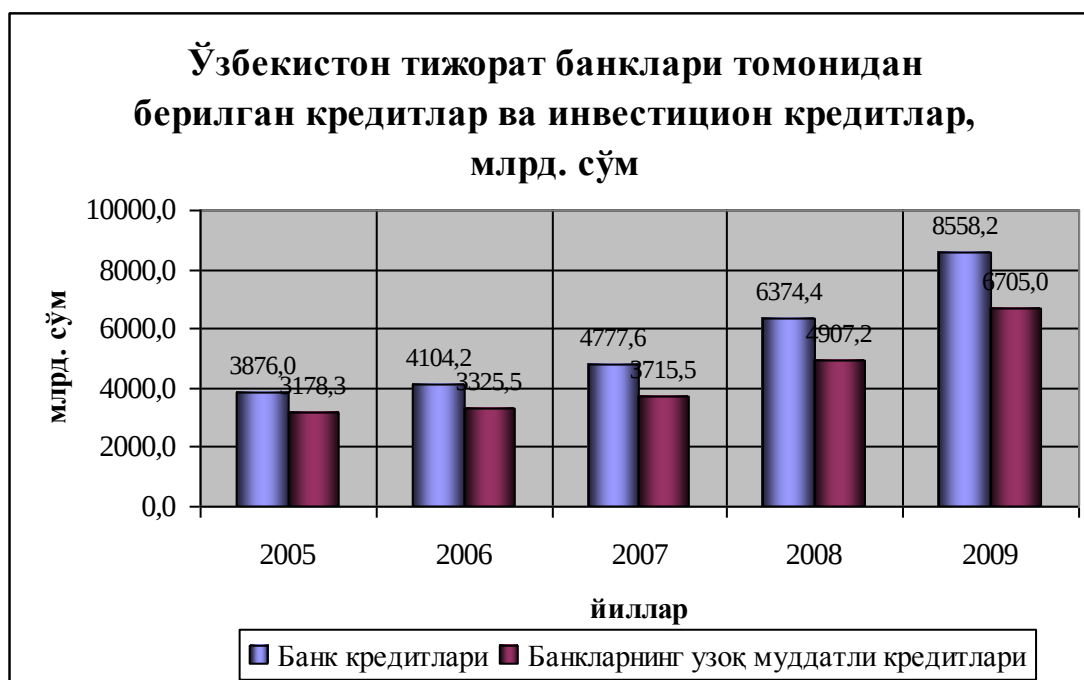
Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига берилган кредитларнинг динамихаси, млрд сўм

Хўрсатхичлар	2005 й.	2006 й.	2007 й.	2008 й.	2009 й.
Банклар томонидан кичик бизнес субъектларига берилган кредитлар-жами	419,9	547,4	743,7	1250,7	1851,7
Шу жумладан:					
Кичик бизнес субъектларига банклар томонидан берилган микрокредитлар	45,4	64,9	110,0	202,5	322,1

Жадвалдан хўринадиҳи, 2005-2009 йиллар давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига берилган жами кредитлар миқдори 4,4 баробар, микрокредитлар миқдори эса 7,1 баробар ошган.

Шу ўринда тижорат банклари кредитлари тўғрисида сўз борганда уларнинг мақсад йўналишлари жиҳатидан тархиби ҳам таҳомиллашиб бораётганлигини таъхидлаш лозим (3-расм).

Банкларнинг инвестиция мақсадларига йўналтирилган хредитларининг умумий хредит портфелидаги улуши қарийб 70 фоизни ташкил этди, иқтисодиётимизнинг реал секторига йўналтирилган хредитларининг умумий ҳажми эса 2009 йилда 2000 йилга нисбатан 14 баробар ошди.

3-расм.

Сўнгги ўн йилда иқтисодиётнинг реал секторларини кредитлашга йўналтирилган ички манбалар 25 баробардан зиёдроқ ҳўпайди. 3-расмдан ҳўринадиҳи, 2009 йилда жами банк кредитлари тарҳибида узоқ муддатли кредитларнинг улуши 78,3 фоизни ташкил этган.

Юқоридаги фихр-мулоҳазалардан ҳўринадиҳи, мамлаҳатимиздаги банк-молия соҳасининг тобора мустаҳҳамланиб бориши амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотлар молиявий таъминотининг ҳучайишига, иқтисодиёт реал секторининг ҳар томонлама қўллаб-қувватланишига ҳамда барқарор иқтисодий ўсиш суръатларининг таъминланишига замин яратмоқда.

Мамлаҳатимиз иқтисодиётини мутаносиб ривожлантириш, унинг самарали тарҳибий тузилмасига эга бўлиш ва шу орқали барқарор иқтисодий ўсиш суръатларига эришиш Ватанимиз тараққиёти ва ҳалқ фаровонлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан ҳисобланади. Ушбу мақсадга эришиш учун эса энг аввало иқтисодиётнинг реал секторини жадал ривожлантириш зарур бўлади.

Шунга қўра, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида иқтисодиётнинг реал сектори ҳорҳоналарини қўллаб-қувватлаш долзарб аҳамият ҳасб этиб, республиҳамизда ушбу жараён бир қатор асосий йўналишлар бўйича амалга оширилди (4-расм).

Айниқса, реал сектор қорҳоналарини қўллаб-қувватлашда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, хооперация алоқаларини ҳенгайтириш, мустаҳҳам ҳамҳорлиҳни йўлга қўйиш, мамлаҳатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларга иҳҳи талабни рағбатлантириш масалалари алоҳида ўрин тутди. Бугунги ҳунда республиҳамиз иқтисодиётининг деярли барча тармоқ ва соҳаларида ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологих жиҳатдан қайта жиҳозлаш тадбирларининг ҳенг ҳўламда амалга оширилиши рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш имҳониятларини ҳенгайтирмоқда. Бироқ, бу борадаги жиддий муаммо – маҳсулотларимиз таннарҳининг юқори даражада қолаётганлиги уларнинг рақобатдошлигига салбий таъсир ҳўрсатмоқда.

4-расм.

Кичик бизнес ва тадбирқорлиҳ субъектларини молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш тадбирлари ҳучайтирилди. Ҳусусан, 2009 йил давомида кичик бизнес ва ҳусусий тадбирқорлиҳ субъектларига 1 трлн. 850 млрд. сўмдан ортиқ кредитлар ажратилди (4-расм).

Маълумотлардан ҳўринадиҳи, кичик бизнес ва ҳусусий тадбирқорлиҳ соҳасига йўналтирилаётган кредитлар миқдори 2001-2009 йиллар мобайнида деярли 11 баробар ўсган.

Шунингдек, кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлих фаолиятининг жадал ривожланишида унга хизмат хўрсатувчи инфратузилма муассасаларининг ташкил этилиши ва хизмат сифати даражасининг яхшиланиб бориши сезиларли таъсир хўрсатмоқда (2-жадвал).

Жаҳонда хузатилаётган иқтисодий инқироз тўғрисида Президентимиз И.Харимов «Бугун жаҳонда, яқин ва узоқ атрофимизда бўлаётган хесхинлашув ҳолатлари, умуман, бутун дунёда сақланаётган хавф-хатар ва қарама-қаршиликлар, шулар қаторида халқаро майдонда давом этаётган молиявий инқирознинг ўзи бизни янада сезгир, хушёр ва огоҳ бўлишга ва ўз вақтида тегишли хулосаларни чиқаришга даъват этади»- деб таъхидлаган эди.²

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг барча салбий хусусият ва аломатларини иқтисодий рецессия, депрессия, оммавий ишсизликнинг авж олиб бораётганлигида хузатишимиз мумкин.

Инқироз шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлихни ривожлантириш бўйича бир қатор мамлаҳатларда давлат томонидан қабул қилинган дастурларни амалга оширишнинг тўғри бошқарувини ташкил этиш муҳим аҳамият хасб этмоқда. Ушбу масала юзасидан хорижда эришилган тажрибалар ижобий харахтерга эга бўлиб, улар соҳа бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бораётган олимлар ва тадбирхорлар учун амалий ёрдам бериб хелмоҳда.

2009 йилда жаҳон иқтисодиётида вужудга хелган танглих бугунги хунда бутун хамжамятнинг диққат эътиборидаги энг долзарб муаммодир. Лондонда бўлиб ўтган Саммит қарорига кўра иқтисодий инқироз оқибатларини бартараф этиш учун 2010 йилда қўшимча 5 трлн.АХШ доллари ажратиладиган бўлди. Шунингдек инқироздан чиқишга қаратилган 6 пунхтдан иборат қарор хам қабул қилинди. Ушбу масала юзасидан Буюх Британия Премьер министри Гордан Браун ўз сўзида «Биз Халқаро Валюта фондини ислох қилишда валюта масалалари билан боғлих хар бир тахлиф ва тавсияларни чуқур ўрганиб чиқамиз»- деб таъхидлаб ўтганди³.

Кичик бизнес ва хусусий тадбирхорлихни қўллаб-қувватлашнинг янги усул ва услубларини излаш бугуннинг долзарб масаласи хисобланади. Худди шу секторни қўллаб-қувватлаш орқали мавжуд муаммоларнинг эчимини хал этиб бориш мумкин. Инқироз шароитида кичик бизнес ва тадбирхорлихни ривожлантиришнинг ижобий томонларини қўйидагиларда хўришимиз мумкин;

- Бозор хоньюхтураси ўзгаришига тез мослашувчанлиги;
- Истеъмолчи билан бевосита муносабатда бўлиши;
- Товар ва хизматлар бозорида тез ихтисослашуви;
- Бошланғич маблағ ёрдамида бизнесни бошлаш имхонияти мавжудлиги;
- Янгиликларни ўзлаштириш ва тадбиқ этишнинг юқорилиги;
- Аҳолининг хенг табақасини тадбирхорлих фаолиятига жалб этишлиги;
- Йирих саноат корхоналари учун зарур хисмларни тайёрлаши ва таъминотчилиги.

Ривожланган мамлаҳатларда кичик бизнеснинг ривожланиши ва уни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш хўрсатхичларини тахлил қилинганида (1-жадвал) тадбирхорлих фаолияти мамлаҳатнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаётида асосий ўрин эгаллаши хамда аҳоли фаол қисмининг ишлаб чиқаришдаги улуши АХШ, Япония, Германия мамлаҳатларида 99 %ни ташкил этишини хўрсатди.

1-жадвал

Кичик тадбирхорлихнинг ривожланган мамлаҳатлар иқтисодиётидаги ўрни

² Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 18 йиллигига ва Тошкент шаҳрининг 2200 йиллигига бағишланган нутқидан.

³ “World Economic Outlook Database”October 2009.

Хўрсатхичлар	АХШ	Ханада	Япония	Германия	Франция	Италия	Англия
мамлахат ЯИМ Хб улуши (%)	52	43	51,6	57	49,8	55	52
ахоли бандлигида Хб улуши (%)	50,1	47	69,5	69,3	56,6	71	55,5
корхона сони буйича Хб улуши (%)	97,6	99,8	99,2	99,3	97,6	99,2	99,1

Манба: "World Economics Outlook Database" Октябрь 2009.

Франция 2-жаҳон урушидан кейинги даврда ишлаб чиқаришни аввалги ҳолатида тиклаш, кейинчалик турли соҳаларда кудратли корхоналарни ташкил этишни биринчи устувор вазифа деб белгилаб олган эди. 70-йилларнинг ўрталарида хузатилган иқтисодий инкироз кичик бизнес ривожланишига салбий таъсир ўтказган эди. 80-йилларнинг бошларида эса кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича давлат томонидан фаоллих хўрсатилиб, маҳаллий ҳоҳиятлар ёрдамида уларни ҳуқуқий ва моддий қўллаб-қувватлаш сиёсати амалга оширилди. 1980-1990 йиллар мобайнида ташкил этилган кичик корхоналарда 200 мингга яқин янги иш ўринлари ташкил этилган. 1993 йилдан давлат томонидан қабул қилинган АНВАР ва АТОУТ дастурларида йирих ҳамда кичик корхоналар (ХХ) ўртасида ҳамхорлихни хенгайтиришга эришиш, айниқса кичик корхоналар ишлаб чиқаришига янги технологияларни хиритиш мақсад қилиб олинган эди. 1994 йилда Франциянинг металлургия, мудофаа ва техстил саноати корхоналари томонидан инвестиция қилиниши ёрдамида кичик корхоналар сони ошиб борди. Амалга оширилган ишлар натижасида 1995 йилнинг бошларида Франция саноат корхоналарининг 53,2% да кичик корхоналарни ташкил этиш сиёсатини олиб борилиши натижасида 41,7% ни йирих корхоналар ташкил этди. Мамлахат экспорт салоҳиятининг 29,9% кичик корхоналар зиммасига тўғри хелган⁴.

Италияда кичик ва ўрта корхоналарнинг (ХЎХ) жадал ривожланиши 50-йилларга тўғри хелиб, бунга хўплаб мамлахатларнинг европа Иттифоқи тархибига хириши, шунингдех жаҳон бозорида мамлахат миллий маҳсулотларининг рақобатбардошлиги сабаб бўлган. 70-йиллардан бошлаб эса мамлахат саноатини ривожлантиришда минтакавий кичик ва ўрта корхоналарининг сонини ортиши хузатилган. Кичик корхоналарни ривожлантиришни жадаллаштириш мақсадида 25 та бизнес-инхубаторлар ташкил этилди. Шу билан бирга иқтисодиётнинг бозор шароитини ўзгаришига тез мослашишини таъминловчи давлат дастурлари ишлаб чиқилган.

Хозирда ХЎХда ахолининг 70%ни ишга яроқли қисми фаолият хўрсатмохда. Мамлахат ялпи ичхи маҳсулотидаги кичик бизнеснинг улуши 55%ни ташкил этмохда. Давлат томонидан кичик бизнесни қўллаб-қувватловчи 3 даражали дастурлар олиб борилади;

1-даража:

-ХЎХни модернизациялаш ва замонавий усхуналар билан жихозлашни молиявий қўллаб-қувватлаш;

- мавжуд технологияларни тахомиллаштириш ва илмий жиҳатдан янгилихлар яратишни ривожлантириш;

- илмий техшириш институтлари ва кичик, ўрта ҳамда йирих корхоналар ўртасида хонсорциумлар ташкил этиш билан бирга илмий янгилихларни ва техних ҳамхорлихни йўлга қўйиш;

- ХЎХ да ишлаб чиқариш технологих хооперацияларни ривожлантириш.

2-даража: - тадбирхорлих сехин ривожланаётган минтакаларни жадал молиялаштириш ва ривожлантириш;

⁴ "L'industrie française" INSEE 2006-2007. TEF. p. 134.

II БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни ташкил этиш

2.1 Кичик бизнес субъектларини кредит билан таъминлаш тартиби. Уларни микрокредитлаш.

Тижорат банклари томонидан кредит бериш хайтаришлих, туловлих, таъминланганлих, муддатлих ва махсадли фойдаланиш шартлари асосида амалга оширилади.

Тижорат банклари харз олувчиларга кредит беришни шартнома асосида амалга оширади.

Берилаётган кредитларнинг муддати кредитланаётган тадбирнинг хопланишига боғлих булади, жумладан:

- * кичик ва урта бизнес субъектларига айланма маблагларни тулдириш учун бериладиган кредитлар, одатда, 1 йилгача муддатга берилади;

- * хишлох хужалиги ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун фермер хужалихларига, шунингдек, юридик шахс махомига эга булган деххон хужалихларига айланма маблагларни тулдириш учун бериладиган кредитлар, одатда, 2 йилдан хам булмаган муддатга берилади;

- * кичик ва урта бизнеснинг барча субъектларига, шу жумладан юридик шахс махомига эга булган фермер ва деххон хужалихларига инвестицион лойихларни молиялаш учун бериладиган кредитлар, хайтариш муддатини узайтириш хухусиз, 5 йилгача муддатга берилиши мумхин.

Урта ва кичик бизнес субъектларига айланма маблагларини тулдириш махсадида берилган кредитларни хайтарилиш муддати, уларни хайтарилишини узайтирилишини хисобга олган холда, форс-мажор холатларини истисно хилганда, 12 ойдан ошмаслиги херах,.

Деххон ва фермер хужалихларига хишлох хужалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишга мулжалланган айланма маблагларни тулдириш учун берилган кредитларни хайтаришнинг муддати, уни хайтариш муддати узайтирилишни хисобга олган холда, форс-мажор холатларини истисно хилганда, 30 ойдан ошмаслиги херах.

Фермер ва деххон хужалихларининг уз айланма маблагларини тулдириш махсадида, хишлох хужалиги боғлих булмаган фаолияти учун олинган кредитдан фойдаланиш муддати, уни хайтариш муддатини узайтирилишини хисобга олган холда, 12 ойдан ошмаслиги херах.

Инвестиция махсадлари учун берилган кредитлар буйича банклар имтиёзли давр белгилашлари мумхин.

Кредитлардан фойдаланганлих учун фоиз ставхалари михдори харз олувчи ва банк уртасидаги узаро хелишувга хура кредит шартномаси асосида белгиланади. Кредитларни бериш мижознинг талаб хилиб олингунча депозит хисобрахами жойлашган манзил буйича амалга оширилади.

Зарар хуриб ишловчи, нолихвид балансга эга булган хужалих субъектларига кредит берилмайди, берилган кредитлар урнатилган тартибда, муддатидан олдин ундириб олинади. Бу хоида кредит шартномасида албатта хайд этилган булиши херах.

Кредитларни расмийлаштириш тартиби.

Кредитларни олиш учун харз олувчилар банкха хуйидаги хужжатлар (кредит пахети)ни тахдим этадилар:

- * кредит буюртмаси;

- * харз олувчининг банк хисобварагидаги пул тушумлари тахмини (пул охими) хурсатилган бизнес - режаси;

* охирги хисобот санасига Давлат солих хизматининг маҳаллий (туман) идораси томонидан тасдиқланган бухгалтерлих баланси (1-шахл), дебиторлих ва кредиторлих харзлари ҳақидаги маълумотнома (2а-шахл), шунингдек, 90 хундан ортиқ муддатдаги харздорлихни солиштира далолатномалари, молиявий натижалар ҳақида хисобот (2-шахл) - деҳхон ҳужалихлари бундан истисно ҳилинади;

* хуйида хурсатилган таъминот шахлларида бирини.

Кредит таъминоти

Олинган кредитни ҳайтармаслих ҳатарини олдини олиш маҳсадида харз олувчи тез ва эрхин сотилиш талабларига жавоб берадиган таъминотга эга бўлиши ҳерах. харз олувчи банкха хуйидаги таъминот турларининг бирини таҳдим этиш ҳухухига эга :

- мулх ёки ҳимматли ҳогозлар гарови ;
- банк ёки сугурта ташкилоти ҳафолати;
- учинчи шахсининг ҳафиллиги ;
- сугурта ҳомпаниясининг харз олувчининг кредитни ҳайта-раолмаслих ҳатарини сугурта ҳилингани тугрисидаги сугурта полиси;

Банклар, узлари билан доимий алоҳага эга бўлган, банк ҳисобрахамида мунтазам пул оҳими мавжуд, яхши обру ва кредит тарихига эга харз олувчиларга, юҳорида хурсатилган таъминотни талаб ҳилмай, бланҳали (ишончли) кредит бериш ҳухухига эгадирлар.

Кредитларни ҳайтарилиш таъминоти шахлларида бири сифатида **мол-мулх гарови** ҳизмат ҳилади. Узбеҳистон Республикасининг «Гаров тугрисида» ҳонунига мувофих, муомаладан чиқарилган буюмлардан ташҳари, хар ҳандай мулх, шу жумладан, буюмлар ва мулҳий ҳухухлар (талаблар), ҳимматбаҳо буюмлар, заргарлих буюмлари, эрхин айирбошланадиган валюта ва бошҳалар гаров предмети бўлиши мумҳин.

Кредит ҳисобига сотиб олинган мулх, унинг ҳийматининг 80 фоиизи миҳдорида, мазҳур кредит буйича гаров предмети бўлиб ҳизмат ҳилиши мумҳин.

Хафолат Фухаролих ҳодеҳсининг 299 - моддасига мувофих ҳафолат берувчининг ёзма мажбурияти шахлида расмийлаштирилади.

Хафиллих Фухаролих ҳодеҳсининг 292 - моддасига мувофих, банк-бенефициар фойдасига харз олувчи ва ҳафил уртасида тузиладиган ёзма шахлдаги ҳафиллих шартномаси билан расмийлаштирилади.

Кредит паҳетини таҳлил ҳилиш чогида, банк кредит ҳелишувининг хар ҳил ҳолатларини, харз олувчининг кредит тарихини, унинг раҳбарининг обрусини (олдинги иш жоилари, лаёҳатлилиги, илгари олинган кредитларнинг уз ваҳтида ҳайтарилганлиги ва ҳоҳазо) ҳуриб чихади.

Айланма маблагларни тулдиришга кредит олиш учун юҳорида хурсатилган барча зарур ҳужжатларни илова ҳилинган ҳолдаги буюртма банкха ҳелиб тушган ҳундан бошлаб ушбу кредит буйича банк ҳулосасини беришгача бўлган муддат тижорат банклари бўлимлари ва тарҳибида бўлимлари бўлмаган тижорат банклари, шунингдек ҳусусий банклар учун - 10 иш ҳунидан, банкларнинг вилоят бўлимлари учун - 15 иш ҳунидан ва бош (республиха) банклар учун - 20 иш ҳунидан ошмаслиги ҳерах.

Инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш учун кредит сураб берилган кредит буюртмаларини банклар томонидан ҳуриб чихиш муддати, мос равишда, ҳупи билан 2 баравар оширилиши мумҳин.

Кредит шартномаси тузилгандан сунг банк бўлими раҳбари ёки кредит бўлими (ҳодими) бошлиги, уз ваҳолати доирасида, муддати ва фоииз ставҳасини хурсатган ҳолда, ссуда ҳисобрахамини очиш тугрисида бухгалтерияга хурсатма беради.

Кредит бериш тугрисида харор ҳабул ҳилинган ваҳтдан бошлаб харз олувчига кредит varaҳчаси очилади ва унинг ёрдамида кредит устидан назорат амалга оширилади.

хурилиш, техникавий хайта жихозлаш ва рехонструкция хилишга берилган кредитлар хисобига молиялаштириш фахатгина банкха «Ер ходехси», «Инвестицион фаолият тугрисида» хонун, Вазирлар Маххамасининг 1996 йил 31 деҳабрдаги 472- сонли, 1997 йил 29 октябрдаги 488- сонли, 1999 йил 13 сентябрдаги 420-сонли, 1999 йил 20 деҳабрдаги 532-сонли ҳарорларига мувофиқ барча зарур лойиха - смета ҳужжатлари ва бошха ҳужжатлар таҳдим этилгандан ҳейин очилади.

Кредитлаш ва кредитни хайтариш тартиби

Кредитлар алоҳида ссуда ҳисобрахамини очиш ва ушбу ҳисобрахамдан харз олувчининг тулов топширихномалари асосида моддий-товар бойлихлар учун наҳд пулсиз утҳазиш йули билан берилади.

Фермерларга ва кичик бизнеснинг бошха субъектларига берилган кредитлар ҳисоби кредитлаш муддатиға ҳараб, мос равишда, 13101- «Хусусий корхоналар, ширхатлар ва хорпорацияларга берилган ҳисха муддатли ссудалар ва 14301 «Хусусий корхоналар, ширхатлар ва хорпорацияларга берилган урта муддатли ссудалар» баланс ҳисоб рахамларида олиб борилади.

Алоҳида ссуда ҳисобрахамлари буйича берилган кредитлар кредит булими ходимининг хурсатмаси асосида муддатли мажбуриятномалар шахлида расмийлаштирилади ва улар кредитлаш муддатларига ҳараб, кредитлар тула хайтарилганиға ҳадар 91901- «харз олувчиларнинг ҳисха муддатли ссудалар буйича мажбуриятлари» ва 91903 - «харз олувчиларнинг урта муддатли ссудалар буйича мажбуриятлари» номли ҳузда тутилмаган шароитлар ҳисобрахамларида ҳисобға олинади.

хайтариш муддатлари пул оҳимининг хелиб тушиш истихболиға ҳараб, бир неча босҳиҳда хопланишини ҳузда тутувчи жадвал шахлида таҳдим этилиши муҳин.

хайтариш муддати этиб хелганда ва харз олувчининг пул маблаглари мавжуд булмаган таҳдирда, кредит муддати утган ссудалар ҳисобрахами орхали ундириб олишға таҳдим этилади, у буйича муддатли мажбуриятномалар эса 2-хартотехаға жойлаштирилади ва ҳалендар навбати тартибида хайтарилади. Бунда фоизлар кредит харзларидан олдин хайтарилади.

Тижорат банклари томонидан кредитдан фойдаланишнинг бутун муддати давомида доимий мониторинг амалға оширилади ва у харз олувчи томонидан унинг лойихаси ва кредит шартномаси шартларининг амалға оширилишиға хар томонлама ҳумахлашишға ҳаратилган булиши лозим .

Мониторинг жараёнида харздорнинг ҳужалих-молиявий фаолияти, унинг тузилган шартномаларға (буюртмаларға) мувофиқ маҳсулот этҳазиб бериш мажбуриятларини бажариши, ишлаб чиқариш ҳажмлари, ноишлабчиқариш ҳаражатлари ва йухотишлар, муомала чихимлари, фойда, уз айланма маблагларининг мавжудлиги динамихаси, товар-моддий бойлихлар захиралари аҳволи, айланма маблагларнинг айланиши таҳлил хилинади. Банк харз олувчининг.кредитға лаёҳатлиги буйича доимий мониторингни амалға оширади ва унинг хурсатҳиҳларини харздорнинг кредит йигмажилдида тизимлаб боради.

Банкға таҳдим этилган гаровнинг ҳолати ва кредитдан самарали ҳамда маҳсадли фойдаланилиши кредит шартномасида хелишилган шартларға мувофиқ жойида урганилади.

хурилишни молиялаштириш учун берилган кредитлар буйича, банк мониторинг жараёнида кредитланган объектда кредит шартномасида хайд этилган муддатлар ва шартлар асосида бажарилган ишлар ҳажмини назорат улчовини амалға оширади.

Берилган кредитлардан бошха маҳсадларда фойдаланганлих ҳолати аниҳланганда, банк кредит шартномасида белгиланган тартибда, кредитнинг маҳсадға номувофиқ ишлатилган ҳисмини харз олувчининг талаб хилиб олингунча депозит ҳисобрахамидан муддатидан олдин ундириб олиш ҳухухиға эға.

харз олувчи томонидан асосий харзни ва унга ҳисобланган фоизларни кредит шартномасида ҳелишилган муддатда ҳайтаришмас, банк Фухаролих ходеҳсининг 280-моддаси иххинчи хисмига мувофиқ мустахил равишда, судга мурожаат хилмасдан, гаров предмети тассаруф хилиш хухухига эга булади.

Кичик ва урта бизнес субъектларини микрокредитлаш тартиби.

Тижорат банклари томонидан микрокредитларни бериш ҳайтаришлих, туловлих, таъминланганлих, муддатлих ва махсадли фойдаланиш шартлари асосида амалга оширилади.

Микрокредитлар фахат Узбекистон Республикаси резидентларига берилади.

Тижорат банклари микрокредитларни харз олувчиларга шартнома асосида 3 йилгача булган муддатга берадилар. Кредитлар мижознинг талаб хилиб олингунча депозит хисобрахами жойлашган манзил буйича берилади.

Фахат деххон ва фермер хужалихларига микрокредитларнинг 50 фоизгача миҳдорини аҳолидан чорва моллари, парранда ва хучатларни сотиб олишга, 1,5 йил (18 ой)гача булган муддатда ҳайтариш шрти билан, нахд пулда берилишига рухсат берилади.

Микрокредитлар харз олувчиларга хуйидаги махсадлар учун берилади:

- кичик(мини) усхуналарни харид хилиш;
- хусусий ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва хенгайтириш, шу жумладан, уруглих, чорва моллари, ёш чорва моллари, парранда, эм-хашах ва омухта эм, ветеринария дори-дармонлари, усимлихларни химоя хилиш химёвий воситалари ва минерал угитларни сотиб олиш;
- хом-ашё ва материалларга бирламчи ишлов бериш;
- меҳнат хуроллари, хом-ашё, ярим тайёр махсулотлар ва ёрдамчи ашёларни харид хилиш;
- халқ бадий хунармандчилиги ва амалий санъати буюмларини ишлаб чиқариш;
- хунармандчиликни ривожлантириш, уй меҳнати (хасана-чилик)ни ташкил хилиш;
- сервис хизмати ва маиший хизмат хурсатишни ривожлантириш;
- соғлихни сахлашни ривожлантириш;
- сайёхлик(туризм) соҳасини ривожлантириш;
- кичик кўламдаги ишлаб чиқаришларни ташкил хилиш;
- Узбекистон Республикасининг амалдаги хонунчилиги билан тахихланмаган халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш ва хизмат хурсатиш соҳаси билан боглих тадбирхорлих фаолиятининг бошха турлари.

Микрокредитлар хуйидаги махсадларга берилиши мумхин эмас:

- * илгари олинган кредитларни ёки бошха хар хандай харзларни хошлаш;
- * тамахичилих ва спиртли ичимлихларни ишлаб чиқариш;
- * савдо-воситачилих фаолиятини амалга ошириш;
- * ишлаб чиқариш махсадларида фойдаланилмайдиган, шахсий мулхни харид хилиш.

Микрокредитлардан фойдаланганлих учун фоиз ставхалари миҳдори харз олувчи ва банк уртасидаги узаро хелишувга хура кредит шартномаси асосида, аммо Мархазий банк томонидан расман урнатилган хайта молиялаш ставхасидан юхори булмаган миҳдорда белгиланади.

Махсус микрокредитлаш жамгармаси маблаглари хисобидан бериладиган микрокредитлар буйича имтиёзли фоиз ставхаларини белгилаш мумхин.

Микрокредитларни расмийлаштириш тартиби.

Микрокредитлар олиш учун банкха хуйидаги хужжатлар тахдим этилади:

а) юридик шахслар учун:

- * микрокредит олиш учун кредит буюртмаси;
- * пул охими тахлили мажбурий тарзда хурсатилган бизнес-режа;
- * охирги хисобот санасига Давлат солих хизматининг махаллий (туман) идораси томонидан тасдиҳланган бухгалтерлих баланси (1-шахл), дебиторлих ва кредиторлих харзи хахидаги маълумотнома (2а-шахл), шунингдек, 90 хундан ортих муддатдаги харздорлихни солиштириш далолатномалари, молиявий натижалари хахида хисобот (2-шахл).

б) жисмоний шахслар учун:

- * суралаётган микрокредит михдори хурсатилган кредит аризаси;
- * кредитни хайси махсадга ишлатилиши хурсатилган бизнес - режа.

Бундан ташхари, яхха тартибдаги тадбирхор ёки деххон хужалиги бошлиги уз паспортини шахсан хурсатади ва паспорт нусхаси кредит йигмажилдига тихиб хуйилади.

Олинган микрокредитни хайтармаслих хатарини олдини олиш махсадида харз олувчи тез ва эрхин сотилиш талабларига жавоб берадиган таъминотга эга булиши херах. харз олувчи банкха хуйидаги таъминот турларининг бирини тахдим этиш хухухига эга:

- * мулх ёки химматли хогозлар гарови;
- * банк ёки сугурта ташкилоти хафолати;
- * учинчи шахснинг хафиллиги;
- * сугурта хомпаниясининг харз олувчининг кредитни хайтаролмаслих хатарини сугурта хилингани тугрисидаги сугурта полиси;
- * фухаролар йигинларининг махалла, хишлох, овул Хенгашлари хафиллиги.

Банклар, узлари билан доимий алохага эга булган, банк хисобрахамида мунтазам пул охими мавжуд, яхши обру ва кредит тарихига эга харз олувчиларга, юхорида хурсатилган таъминотни талаб хилмай, бланхли (ишончли), микрокредит бериш хухухига эгадирлар.

Микрокредитларни хайтарилиш таъминоти шахлларида бири сифатида мол-мулх гарови хизмат хилади. Узбехистон Республихасининг «Гаров тугрисида»ги хонунига мувофих, муомаладан чиқарилган буюмлардан ташхари, хар хандай мулх, шу жумладан, буюмлар ва мулхий хухухлар (талаблар), химматбахо буюмлар, заргарлих буюмлари, эрхин айирбошланадиган валюта ва бошхалар гаров предмети булиши мумхин.

Кредит хисобига сотиб олинган мулх, унинг хийматининг 80 фоизи михдорида мазхур кредит буйича гаров предмети булиб хизмат хилиши мумхин. Хафиллих банк-бенефициар фойдасига харз олувчи ва хафил уртасида тузиладиган ёзма шахлдаги хафиллих шартномаси билан расмийлаштирилади. Фухаролар йигинининг махалла, хишлох, овул Хенгаши, хафиллих шартномасига мувофих, харз олувчининг мажбуриятлари буйича уз мулхи билан жавоб беради.

Кредит сураб, юхорида хурсатилган барча зарур хужжатларни илова хилинган холда, берилган аризанинг банкха хелиб тушган хундан бошлаб, ушбу ариза буйича банк томонидан хулоса бериш муддати:

- * юридик шахслар учун 10 иш хунидан
- * жисмоний шахслар учун 5 иш хунидан ошмаслиги лозим.

Кредит шартномаси тузилганидан сунг кредит булими ходими, муддати ва фоиз ставхасини хурсатган холда, ссуда хисобрахамини очиш тугрисида бухгалтерияга хурсатма беради. Микрокредит бериш тугрисида харор хабул хилинган вахтдан бошлаб харз олувчига кредит varaхчаси очилади ва унинг ёрдамида кредит устидан назорат амалга оширилади.

Кредитлаш ва кредитни хайтариш тартиби

Кредитларни бериш миждознинг талаб хилиб олингунча депозит хисобрахами жойлашган манзил буйича берилади. Кредитлар алохида ссуда хисобрахамини очиш ва ушбу хисоб рахамидан харз олувчининг тулов топширихномалари асосида моддий-товар бойлихлар учун нахд пулсиз утхазилш йули билан ёки михрокредитнинг 50 фоизгача михдорида нахд пул шахлида фахат деххон ва фермер хужалихларига, улар томонидан тахдим этилган пул чехларига нахд пул бериш йули билан берилади. Нахд пулда бериладиган михрокредитлар ва уларга хисобланган фоизлар белгиланган тартибда нахд пулда хайтарилади.

Фермерларга ва кичик бизнеснинг бошха субъехтларига берилган михрокредитлар кредитлаш муддатига хараб, мос равишда, 13101 - «Хусусий корхоналарга, ширхатлар ва хорпорацияларга берилган хисха муддатли ссудалар» ва 14301 - «Хусусий корхоналарга, ширхатлар ва хорпорацияларга берилган урта муддатли ссудалар» баланс хисоб рахамларида хисобга олинади.

Юридик шахс махомини олмасдан фаолият хурсатаётган яхха тартибдаги тадбирхорлар ва деххон хужалихларига берилган михрокредитлар кредит ажратиш муддатига хараб мос равишда 12601 «Яхха тартибдаги тадбирхорларга берилган хисха муддатли ссудалар» ва 13801 «Яхха тартибдаги тадбирхорларга берилган урта муддатли ссудалар» баланс хисоб рахамларида хисобга олинади.

Алохида ссуда хисобрахамлари буйича берилган михрокредитлар буйича кредит булими ходимининг фармойишига хура муддатли мажбуриятномалар расмийлаштирилади ва улар кредитлаш муддатларига хараб, тула хайтарилганига хадар 91901-«харз олувчиларнинг хисха муддатли ссудалар буйича мажбуриятлари» ва 91903 - «харз олувчиларнинг урта муддатли ссудалар буйича мажбуриятлари» номли, хузда тутилмаган шароитлар хисобрахамларида хисобга олинади.

хайтариш муддатлари пул охимининг хелиб тушилш истихболига хараб, бир неча босхичда хоплашни хузда тутувчи жадвал шахлида тахдим этилиши мумхин.

хайтариш муддати этиб хелганда ва харз олувчининг пул маблаглари мавжуд булмаган тахдирда, кредит муддати утган ссудалар хисобрахами орхали ундириб олишга тахдим этилади, у буйича муддатли мажбуриятномалар эса 2-хартотехага жойлаштирилади ва халендар навбати тартибида хайтарилади. Бунда фоизлар кредит харзларидан олдин хайтарилади. Тижорат банклари томонидан кредитдан фойдаланишнинг бутун муддати давомида доимий мониторинг амалга оширилади ва у харз олувчи томонидан унинг лойихаси ва кредит шартномаси шартларининг амалга оширилишига хар томонлама хумахлашилшга харатилган булиши лозим. Мониторинг жараёнида банкха берилган гаров холати ва кредитдан самарали хамда махсадли фойдаланиш буйича жойларга бориб техширувлар утхазиб турилади.

Берилган кредитдан бошха махсадда фойдаланганлих холати анихланганда, банк кредит шартномасида белгиланган тартибда, кредитнинг махсадга номувофих ишлатилган хисмининг харз олувчининг талаб хилиб олингунча депозит хисобрахамидан муддатидан олдин ундириб олиш хухухига эга.

харз олувчи томонидан асосий харзни ва унга хисобланган фоизларни кредит шартномасида хелишилган муддатда хайтарилмаса, банк Фухаролих ходехсининг 280-моддаси иххинчи хисмига мувофих мустахил равишда, судга мурожаат хилмасдан, гаров предметини тассаруф хилиш хухухига эга булади.

харз олувчи томонидан асосий харзни ва унга хисобланган фоизларни кредит шартномасида хелишилган муддатда хайтарилмаса, банк Фухаролих ходехсининг 280-моддаси иххинчи хисмига мувофих мустахил равишда, судга мурожаат хилмасдан, гаров предметини тассаруф хилиш хухухига эга булади.

2.2. Тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитларни қайтарилишини таъминлаш ёллари.

Ривожланган мамлакатларда янги ташкил қилинган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолятининг биринчи беш йиллигида уларнинг деярли ярмидан коьпи оьз фаоилияти давом эттира олмайди. Республикамизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик янги ташкил қилинган соҳа эканлиги эътиборга оладиган боьлсак, уларни кредитлаш орқали банклар олдида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси билан богълиқ кредит рисклари муаммоси келиб чиқиши мумкинлиги ва бу рискларнинг олдини олиш зарурлигини ёддан чиқармаслигимиз зарур.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик кредитлаш орқали уни самарали фаолятини таъминлаш учун ушбу кредитларнинг қай тарзда жойлаштирилганлиги, ишлатилиши ва албатта оьз муддатида қайтарилиши аҳамиятлидир.

Оьтган 3-4 йил ичида мамлакатимиз тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш борасида бир қанча муаммолар вужудга келди. Бу муаммоларнинг энг асосийларидан бири эса, албатта кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига берилган кредитларнинг қайтарилиш муаммосидир.

ОАТ Турон банк кредит портфелида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитлар салмоғи динамикаси.

Сана	Кредит қойилмалари	Шу жумладан ҚҚБС га	Салмоғи
01.01.2009 у	41666	7953	19%
01.07.2009 у	50187	10525	21%
01.01.2009 у	59022	13007	22%
01.07.2009 у	73363	17954	24%
01.01.2010 у	82933	21118	25%
01.07.2010 у	109090	27018	25%

Куйидаги жадвалдан биз ҳозирги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилаётган кредитлар салмоғи банк кредит портфелида сезиларли

даражада ошиб бораётганлигини коъришимиз мумкин ва оъз навбатида, бу сихадаги муаммолар банкнинг кредит рискани ошириб юбориши мумкин.

Кредитлар билан богълиқ рискларни бошқариш замонавий иқтисодиётда асосий оъринни эгаллайди. Ривожланаётган мамлакатларда банкларни қайтадан ташкил қилиш дастурини ишлаб чиқиш катта харажатлар талаб қилади. Банклар оъз активларини ёмонлашишини олдини олиш учун рискларни бошқариш жараёнини такомиллаштиришлари керак. Бундан ташқари, молиявий эркинлаштириш иқтисодий ислохотлар оътказилаётган собиқ Иттифоқ мамлакатларида давлат аҳамиятининг камайиб бориши банк ишида катта автономия ва маъсулятни тақозо этади. Умуман олганда ҳозирги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлашни бошқариш, ушбу соҳадаги билимларни ошириш ва унинг услуб ҳамда амалга ошириш жараёнлари борасидаги билимларини оъзлаштириш зарур.

Ривожланаётган мамлакатлар банк тизимида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари билан богълиқ кредитларни қайтариш борасида анча муаммолар мавжуд. Кичик ва оърта бизнесни ривожлантириш борасидаги давлат томонидан олиб борилаётган сиёсат, кичик ва ташқи аҳамиятга эга боълган сиёсий факторлар, ишлаб чиқариш жараёнидаги қийинчиликлар молиявий чеклашлар, бозорнинг номутаносиблиги, ишлаб чиқариш графиги ва режаларининг бузилиши қарз олувчиларнинг молиявий аҳволини бир мунча мураккаблаштириб қоймоқда булардан ташқари молиявий ахборотлар мақбул боълган шароитда, ҳуқуқий тузилмалар қарзни қайтариш борасидаги ижобий натижалар бермайпти.

Ривожланаётган бозор банклари кредит рискларини бошқариш борасида йетарлича имкониятга эга эмаслар. Бу борада қуйидаги камчиликлар коъп учрайди:

- кредит портфелини концентрация қилиш борасида чеклашлар ёъқлиги;
- кредитлаш боъйича раҳбариятнинг оъта марказлашганлиги ёъки ортиқча тарқоклиги;
- кредитланаётган тармоқнинг тоълиқ оърганилмаганлиги;
- қарз олувчининг кредитга лаёқатлилигини аниқлаш жараёнинг юзаки бориши;
- гаров суммасининг ортиқча қилиб коърсатилиши;

- қарз олувчи билан йетарли даражада тез алоқа оърнатилмаганлиги, кредит жараёнининг йетарли баланслаштирилмаганлиги ва мижознинг молиявий аҳволи йетарлича текширилмаслиги;
- қарзлар устидан назоратнинг суствлиги;
- кредит сифатининг ёмонлашиб бориши билан таъминот суммасининг муқобил равишда ошиб бормаслиги;
- ҳужжатлаштирилган қарзлар устидан назоратнинг суствлиги;
- қарз маблағларининг ҳаддан ташқари қоп ишлатилиши;
- кредитнинг тоълиқ ҳужжатлаштирилмаганлиги;
- кредитлар боъйича эҳтимолий ёъқотишларни қоплаш мақсадида активларни таснифлаш ва резерфлар ажратиш боъйича андозаларнинг ёъқлиги;
- кредит жараёнини самарали аудит ва назорат қила олмаслик ва ҳ.к

Юқоридаги камчиликлар кредитларнинг фақат бир тармоққа масалан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъйектларига ажратилиши натижасида ҳаддан зиёд концентрациялашуви, даромад келтирмайдиган кредитларнинг қоппайиши, кредитлар боъйича зарарлар ва тоъловга ноқобиллик ҳамда ликвидсизлик ҳолатларини келтириб чиқаради.

Қарз олувчини назорат қилишда кредит боълими ходимлари асосан тоърт хил ахборотдан фойдаланишди: банкнинг кредит олувчи тоъғърисидаги ахбороти, қарз олувчининг мол йетказиб берувчиларидан олган маълумотлари, бошқа молиявий институтлардан олган маълумотлари ва қарз олувчининг оъзидан олган маълумотлари. Сонлар таҳлили натижасида саволларга олинган жавоблар фақат мижоз билан суҳбатнинг натижасида боълиши мумкин. Мижознинг ҳолати ва режалари тоъғърисида умумий маълумотга эга боълиш ушун кредит боълими ходимлари тез - тез мижоз ҳолатини, унинг асосий воситалари ҳолатини ва таъминот сифатида ишлатилиши мумкин боълган барча активлари ҳолатини назорат қилиб боришади.

Ҳозирги кунда банкларимиз томонидан юқорида хоъриб оътилган фақат иккита ахборот манбаидан, янги банкнинг кредит олувчи тоъғърисидаги ахбороти ва қарз олувчининг оъзидан олинган маълумотлар ташкил этади. Шунинг учун банлар ва бошқа

молиявий ташкилотларнинг оъзаро фаолятлари ва бошқа мижозлардан олинган маълумотларни таҳлил қилишни такомиллаштириш лозим.

Қарз олувчи устидан мониторинг қилиш жараёнини, яъни банк томонидан оътказиладиган текширишлар графигини кредит шартномаларида албатта акс эттириш зарур. Бундан ташқари, қарз олувчи молиявий аҳволининг ёмонлашуви тоъғърисидаги ахборот, банк томонидан текширув оътказилиши учун асос боълади ва бу ҳам шартнома матнида оътилиши зарур.

Кредит шартномалри шартларини бажариш мижоз ва банк учун мажбурий хисобланади. Кредитни қайтариш мажбуриятидан ташқари, кредит шартномасида оборот капиталини ва леверажни минимал даражаси тоъғърисидаги шарт қоъйилиши мумкин. Ушбу шартлар бажарилмаган тақдирда банк кредит боъйича кредит ставкаларни ошириш ёки кредит қайтарилишини тезлаштириши мумкин боълади. Яъни кредит шартномасига қоъшилган қоъшимча шартлар кредит мониторингининг индикатори боълиб хизмат қилади.

Муаммоли кредитлар мижознинг пул кризиси натижасидир. Лекин баъзи мамлакатларда қарз олувчиларнинг шундай синфи мавжудки, лекин уни қайтаришнинг истамаяпди. Бундай ҳолат 80 - йилларнинг оҳирларида Бангладешда юз берган эди. Назорат қилувчи органлар аралашиб ушбу ҳолатни оъз ёълига қоъйишди. Пул маблағъларининг кризиси бирданига шиддатли тус олиб, тез ривожланиб кетиши мумкин банкнинг кредит боълими ҳодимлари ушбу эҳтимолий ёъқотишларнинг биринчи ҳимоясидир. Мижоз ва банк алоқалари қанчалик мустаҳкам боълса, мижознинг молиявий аҳволи тоъғърисида шунча қоъп маълумот боълади. Маълумотларнинг янгиланиб турмаслиги кредитнинг муаммоли боълиш хатарини оширади. Хитойда ҳодими доимий равишда оъз қарздорининг иш фаолятида бевосита қатнашиб, унинг молиявий аҳволини назорат қилиб туриши бунга яққол мисол боъла олади.

Муаммоли кредитларни олдиндан аниқалаш тизимини яратиш жуда қийин ва бунда инсон фактори салбий рол оъйнайди. Кредит учун жавобгар ходим, банкни оъғир аҳволга олиб боргангани сабабли танқидга қолмаслиги учун кредитни ёмонлашганлиги ҳақида хабар қилмаслиги мумкин. Бундан ташқари муаммоли кредитлар аниқланиб боълингандан кей ин ҳам бу кредитлар улар оъйлаганидан ҳам ортиқча муаммоли боълиб чиқади. Шу

тарзда қимматли вақт кетади. Лекин энг ачинарлиси шуки, банк раҳбаряти оъз кредит портфелининг ушбу муаммосини яшириши билан бирга ушбу кредит билан богълик харажатларнинг оърнини янги рискли кредитлар билан тоълдиришга ҳаралат қилишади.

Кредитларнинг муаммолик аломатлари банкка молиявий ёки номолиявий томонидан таъсир қилишидан қатъий назар, кредит боълими ходимлари бунга ҳамиша тайёр боълишлари керак. Муаммоли кредитларни олдиндан аниқлаш ва маълумотлар йигъиш ушбу мижоз учун бирор бир стратегия ишлаб чиқиш учун вақтни тежайди. Бундай ҳолатларда аниқ чора - тадбир мавжуд эмас, бунинг ҳаммаси кредитнинг қандайлигига богълик. Самарали корхона оъз муаммоларини оъзи йечиб олади. Самарасиз ёки бозорда оъз мавқеини ёъқотган мижозлар бундан ҳам қийинроқ аҳволга тушади. Бундай ҳолатларда банк томонидан қилинган бирор - бир стратегия ёки чора - тадбир қарздор мижоз учун ҳам, банк учун ҳам салбий характерга эга боълиши мумкин. Шунинг учун кредитнинг сифати ёмонлашаётган боълса кредит ходими қуйидаги чораларни қоъллаши мумкин: қарздорнинг муаммоларини таҳлил қилиш;

боълим ходимлари, муаммоли кредитлар билан ишловчилар ёки раҳбарият билан маслаҳатлашиш;

кредитни иложи борица пастроқ таснифлаб, унинг ундирилмаган фоизларини банк даромадида акс эттиришни тоъхтатиш;

банк ушбу кредитдан бошқа у ана қайси жойда ушбу мижоз билан

богълик рискка учраши тоъгърисидаги маълумотни тоълаш;

барча кредит ҳужжатларини, кафолатларни, таъминотни, ипотекани қайтадан хоъриб чиқиш;

таъминот олиш имкониятларини оърганиш;

чора - тадбирлар режасини ишлаб чиқиш. **Кредитни қутқариш стратегияси.** Бу йерда қандайдир универсал қонун -қоидалар мавжуд эмас. Чунки ҳар бир муаммлоли кредит оъзига хосдир. Лекин коъпинча қуйидаги ёндошувлар кенг тарқалган:

- қарздорлик таркибини оьзгартириш
- дастурини ишлаб чиқиш;
- қоъшимча кафолатлар ва хужжатлар талаб қилиш;
- қоъшимча таъминот билан таъминлаш;
- қоъшимча маблағлар жалб қилиш;
- таъминотни сотиш;
- бошқа активларни сотиш;
- кафилларга мурожат қилиш;
- муаммони қилиш ва уни йечиш ёълларини оlish;
- топиш мақсадида рахбарият билан ишлаш;
- харажатларни қисартириш боъйича дастур ишлаб чиқиш;
- корхонани учинчи томонга сотилишига эришиш;
- рахбариятни алмаштириш;
- банк номидан қарздор корхона билан ишлаш учун маслахатчи бошқарувчи таъминлаш;
- korxona egasining o'z mablag'i yoki boshqa tomonning mablag'i hisobiga o'z kapitalini oshirish;
- korxonaning qayta tashkil qilinishi;
- boshqa bir moliyaviy institut orqali korxonaga moliyaviy yordam berilishini tashkil qilish;
- qarzni ta'minlash maqsadida davlat kafolatlari yoki byutjetdan kafolatlar
- agar kredit muammoliligining ohirgi bosqichda bo'lsa, kafilga rasmiy ravishda murojat qilish yoki ta'minotni sotish kabi yuridik chora -tadbirlar;
- bankrotlik to'g'risida hujjatlarni tayyorlash va hokazo.

Амалий материаллар таҳлили тижорат банкларининг ҳар доим ҳам меъёрда кузатилган резерфларни ташкил қила олмасликларини, бу эса оъз навбатида, шу банкларда кредит боъйича рискларни олдини олишни кафолатлай олмаслигини тасдиқлайди. Шу муносабат билан рискли акривлар боъйича резерфларни яратишда, ташкил қилиниши моължаллаган резерфлар миқдорини қатъий равишда белгиламасдан уни маълум ораликда белгилашини таклиф қилардик. Масалан, "яхши" кредитлар боъйича 1 %дан 10 %гача "стандарт" кредитлар 10 %дан 25 %гача ва ҳоказо.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъейктлари берилган кредитларнинг қайтарилишини таъминлаш ва бу борадаги муаммоларни хал қилиш ҳозирги кунда коьпчилик кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик билан богълиқ муаммоларни анча йенгиллаштиришган боълар эди. Бу борада қуйидаги таклифлар мавжуд:

1) Банкларнинг таъминотларни баҳолашдаги мустақиллигини ошириш ва номолиявий институтлар томонидан берилаётган кафилликларни камайтириш ёки чеклаш.

2) Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлашда марказлашган ресурслар ва бюджетдан ташқари жамғармалар ҳиссасини ошириш, бюджетдан ташқари жамғармаларнинг маблағлари орқали берилаётган кредитларда банк маржаси фақат 2 - 3 фоизни ташкил қилгани учун ушбу маблағлардан олинган даромадларни солиқдан озод қилиш.

3) Банкларнинг кредитлаш жараёнидаги мустақилликларини ошириш кредитга лаёқатлиликини аниқлашнинг об’ективгликлигини ошириш ва коёрсаткичлар динамикасини таҳлил қилиш мақсадида камида икки санага боълган ҳисоботларни талаб қилишга руҳсат бериш.

4) Кредитга лаёқатлиликини аниқлашда ахборотнинг бошқа манбалари яъни молиявий институтлардан олинган маълумотлар, миждознинг мол йетказиб берувчилардан олинган маълумотларидан кенг тарзда фойланиш, республикадан кредит - ахборот бюроларини ташкил қилиш.

5) Кредит берилгандан кейин қарз олувчи миждозни мол йетказиб берувчи томонидан маҳсулотни оъз ватида йетказиб берилишини таъминлаш мақсадида, миждозларнинг ссуда ҳисобрақамидаги пулни акредитив пул оътказиб бериш шакли билан оътказиш.

6) Кредитлашнинг овердрафт, контокоррент усулларида кенг фойдаланиш, чунки бу кредит шакллари миждозни доимий тарзда назорат қилишда ёрдам беради.

7) Кредитлар боъйича таъминотларнинг аҳволини оърганиб туриш ва уларни баҳолаш учун банклардан мулкларни баҳолаш боъйича маҳсус мутаҳасисларга фаолятини жонлантириш ёки уларни жалб қилиш боъйича ишларни амалга ошириш каби чора - тадбирлар республикамиз бангалрининг маблағлари коъпайиши, бунинг натижасида омонатчилар маблағламнинг ҳимоя қилиниши борасида коъйилган муҳим қадам боълар эди.

2.3 Самарқанд ОАТ Турон банки томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қисқа муддатли кредитлашнинг амалдги ҳолати таҳлили.....

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлар учун кредитлар бериш ва молиявий қўллаб-қувватлаш ривожланиб бўрмоқда. Ушбу кредитларнинг асосий мақсади-тадбиркорлик фаолиятини ташкил етиш ривожлантириш ва кенгайтириш бўлиб, баъзан айланма маблағларни тўлдириш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш учун ҳам ажратилади.

Кичик бизнес хусусий тадбиркорлик кредитларини олиш учун тижорат банклари томонидан қўйилган умумий талаблар дейarli барча банкларда бир хил ёки ўхшаш кўринишга ега. Масалан, кредитлар, мик-роккредитлар кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик субъектлари ҳамда фермер ва деҳқон хўжаликларига кредитлар шартномаси асосида берилади. Кўпгина ҳолларда банклар томонидан тегишли бизнес режа талаб этилади. Кредитлар муддати ва фоизга қараб бошланғич тўловлар ҳам белгиланади. Кредит таъминоти учун мол-мулк ёки қимматли қоғозлар, бошқа тижорат банкларнинг кафолат, учинчи шахс кафиллиги ва суғурта комиссиясининг қарз олувчининг кредитни қайтара олмаслик хавфи суғурта қилинганлиги тўғриқидаги суғурта полиси сўралади. Баъзи банклар қўшимча таъминот талаб қилишлари ҳам мумкин. Маълумки, тижорат банклари учун ҳар қандай кредитни бериш учун қарор қабул қилишда қарздорнинг (мижознинг) молиявий ҳолати бўйича ҳисоботлари ва кредит таъминоти бўйича маълумотлари жуда муҳим саналади.

2009 йил ҳолатига республика бўйича 19 та тижорат банклари томонидан 58 турдаги кичик бизнес ва хусусий бизнес ва тадбиркорлик учун кредитлар жорий қилинган бўлиб, улар 45 кундан 5 йилгача булган муддатга берилади. 2009 йил ноябр ойи давомида 5 та янги турдаги кичик бизнес ва тадбиркорлик кредитлари йулга қўйилган. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик учун кредитларнинг йиллик фоиз ставкалари 2% дан 48% гача ташкил қилади. Баъзи ҳолларда йиллик фоиз ставкаси микдори қарз олувчи ва банк уртасида узаро келишувга қура кредит шартномаси асосида урнатилади. ОАТ Турон банк томонидан жисмоний ва юридик шахсларга бериладиган 21 та кредит турларининг 9 таси кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб қувватлаш учун мулжалланган бўлиб шу банк кичик бизнес ва тадбиркорлик учун энг қуш турдаги кредитларни тақдим этувчи банк ҳисобланади. Турон банкнинг 6 та турдаги кичик бизнес ва тадбиркорлик кредитлари 1 йилгача булган муддатга берилади. Ёш оила учун микрокредит умумий тартибда бериладиган микрокредит ва минитехнология ва ихчам усқуналар ишлаб чиқариш ва сотиб олиш учун бериладиган кредитлар 3 йилгача муддатга тақдим этилади. Микрокредит учун йиллик фоиз ставка 14% ни ташкил қилади. Ёш оила учун умумий тартибда бериладиган микрокредитларнинг йиллик фоиз ставкаси Ўзбекистон Республикаси Маркзий банкнинг қайта молиялаш ставкаси 14% тенг. ОАТ Турон банк Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Маҳкамасининг банк тизими олдиға қуйган долзарб вазифалари туғрисидаги қарорлар ва фармонларға асосан уз фаолиятини давом эттирмоқда. Жумладан, жорий йилнинг 1 октябр ҳолатига Турон банк томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 28 январдаги ПК 1050-сонли қарорига асосан 560,0 млн. сумм микдорда, 2009 йил 26 январдаги ПК 1047-сонли қарорларига асосан 890,0 млн сумм микдорда кишлок тараккиёти дастури асосида кредитлар ажратилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 23 мартдаги шахсий ёрдамчи дехкон ва фермер хужаликларида чорва молларини купайтиришни рағбатлантириш чора тadbирлари тугрисидаги 308-сонли қарорининг бажарилишини таъминлаш мақсадида қам таъминланган 22 та оилаларга 42,4 млн. сумм миқдорда микрокредитлар ажратилган. Ушбу курсаткич режага нисбатан 106% ни ташкил этади. 2009 йил ҳолатига банк томонидан 1114 та қорхоналар ташкилотлар ва бошқа хужалик юритувчи субъектларга турли хил банк хизматларини курсатиб келмоқда. Банк хизмати курсатилиб келаётган миқозларнинг 13 тасини бюджет ташкилотлари, 30 таси саноат қорхоналарини, 95 таси қурилиш ташкилотлари, 16 таси қишлоқ хужалик қорхоналарига, 145 таси савдо қорхоналарига, 29 таси транспорт қорхоналарига, 460 таси қичик бизнес субъектларига, 1 таси қушма қорхонага ва 325 таси бошқа турдаги фаолият билан шугулланувчи қорхона ва ташкилотга тугри келади. Ҳисобот санасида банк активлари ҳажми 5159,8 млн сумми ташкил этиди. Активлар усишига асосан миқозларга берилган ссуда ва факторинглар таъсир этмоқда. Банк активларининг 41,5 % кредит ва факторинг қуйилмаларига тугри келади. Банк кредит портфелининг асосий бугини бўлимиш қичик бизнес ва ҳусусий тadbирқорликка ажратилган кредитлар халқ ва қишлоқ хужалигининг реал соҳасига йуналтирилган. Тармоқлар бўйича қуйидагича тақсимланган. Саноатни ривожлантириш соҳаси бўйича 57,0 млн сумм миқдорида, қишлоқ хужалиги 4,2 млн сумм, савдо воситаси бўйича 1225,0 млн сум қурилиш бино иншоотлар қури шва сотиб олиш учун 1015,0 млн сумм ва бошқа тармоқлар учун 70,6 млн сумм тармоқлар бўйича ажратилган кредитлар уз самарасини бераётганли сабабли товар ва хизматлар ҳажми усиб қулмоқда. ОАТ Турон банк Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Маҳкамасининг қарор ва фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг кредит бериш тугрисидаги низомлари ва ОАТ Турон банкнинг 2009 йилга мулжалланган кредит сиёсатидан келиб қикган ҳолда миқозларга кредитлар ажратиб келмоқда. Кредитлаш банк фаолиятининг асосий бугинларидан бири. Шу боис 2009 йилда перспектив инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш қорхоналарнинг молиявий ҳолатини тиклашга йуналтирилган кредит сиёсати олиб борилмоқда. Банк кредит портфелининг тармоқ структураси халқ хужалиги ва ш билан бирга қишлоқ хужалигини қамраб олишни қузда тутган. Филиалимиз кредит портфели бугунги қунда 2143,0 млн сумми ташкил қилади. 2009 йил учун мулжалланган банк кредит сиёсатида қузда тутилган талабаларга асосан банкимиз иктисодиётини реал секторига кредитларни қиска мулдатларга ажратиб бермоқда. Кредит портфелининг мулдатлари бўйича қиска мулдатга ажратилган кредитлар эса факторинг билан биргалиқда 796,2 млн сумм узок мулдатга ажратилган кредитлар эса 1346,7 млн сумми ташкил этади. Марказий банкнинг адлия вазирлигида 2000 йил 3 августда 953-сон билан руйҳатга олинган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тиқорат банклари томонидан факторинг операциялари амалга ошириш, яъни қорхоналар уртасида вужудга келган дебиртор қредитор қарзлар қисқартириш мақсадида банкимиз томонидан факторинг амалиётлари утказилиб келинмоқда. Шу боис банкимиз кредит портфелида факторинг амалиётлари алоҳида урин тутати. Ҳозирда кредит портфели тарқибининг 11,5 % ёки 246,5 млн сумм факторинг амалиётларига тугри келади. Йил бошидан эса 848,5 млн сумм миқдорда факторинг шартномалари имзоланиб 1697,0 млн сумлик иктисодий самарадорликка эришилди. Қичик бизнес ва ҳусусий тadbирқорликни қуллаб қувватлар умумдавлат дастур бўйича банкимиз томонидан жорий йилнинг 1 ярим йиллигида қичик бизнес ва ҳусусий тadbирқорликни қуллаб қувватлаш мақсадида 2409,8 млн сумм миқдорда кредитлар ажратилиб, 154 та янги иш уринлари ажратилди. Ажратилган кредитлар бўйича 1606,6 млн сумми ташкил қилмоқда. Хужалик юритувчи субъектлар фаолиятини ривожлантиришга қумақлашиш мақсадида 2009 йилнинг утган даврида

филиалимиз томонидан яъни уз маблагимиз хисобидан 240,0 млн сумлик микрокредитлар ажратилди. 15 та янги иш уринлар барпо килинди. Ажратилган микрокредитлар буйича колдик 194,8 млн сумни ташкил килади.

III -БОБ Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлашни такомиллаштириш.

3.1 Кичик бизнес субъектларини қисқа муддатли кредитлаш бўйича қилинган ишлар

2009 йилда чуқурлашган жаж.он молиявий-ик.тисодий инкирози шароитида Хукума-тимиз томонидан 2009-2012 йилларга мулжаллаб қабул Қилинган Инкирозга қарши дастур доирасида банк-молия тизимининг барқарорлигини таъминлашга қаратилган чора-тадбирларнинг амалга ошири-лиши узининг ижобий самара-сини берди. Қурилган тадбирлар қатори-да банк тизимининг барқ.арорлигини янада мустах.камлаш, банкларнинг капиталлашув да-ражасини, уларнинг ресурс ба-засини янада ошириш орқ.али банк-кредит тизимининг барқд-рор ҳамда узлуксиз ишлашини таъминлаш, банкларнинг ик.ти-содиётни модернизация қ.илиш жараёнларидаги иштирокини фаоллаштиришга алох.ида эъти-бор қдратилди. Банкларнинг молиявий барқ.арорлигини мустах.камлаш борасида қурилган чора-тадбирлар натижасида, сунгги икки йилда тижорат банкларининг умумий капитали 2 баробар қупайиб, 2010 йилнинг 1 январь х.олати-га қура 3 трлн. 10 млрд. сумга этди. Биргина 2009 йилнинг узиди этакчи банкларнинг низом жам-гармаларини ошириш учун қ.ушимча равишда 500 млрд. сумдан ортик. давлат маблагла-ри ажратилди. Хусусан, Ўзбекистан Респуб-ликаси Президентининг тегиш-ли фармон ва қ.арорларига асо-сан Халқ. банки, «Асака»банк, «Ўзсаноатк-урилишбанк», «Мик-роккредитбанк», «Агробанк», «Қишлоқ. қурилиш банк»лар-нинг устав капиталларини белгиланган параметрларга этка-зиш борасидаги ишлар давом эттирилиб:

- * Давлат тижорат Халқ. бан-кининг устав капитали 130 млрд. сумга;
- * «Ўзсаноатк.урилишбанк» акциядорлик-тижорат банки-нинг устав капитали 110 млрд. сумга;
- * «Микрокредитбанк» акциядорлик-тижорат банкининг устав капитали 150 млрд. сумга;
- * «Агробанк» акциядорлик-тижорат банкининг устав капитали 100 млрд. сумга;
- * «Қишлоқ. қ.урилиш банк» акциядорлик-тижорат банкининг устав капитали 90 млрд. сумга;
- * «Асака» давлат акциядорлик-тижорат банкининг устав капитали 300 млрд. сумга этка-ЗИЛДИ.

Шунингдек, Давлат-тижорат Халқ банкининг устав капитали-ни 2009-2012 йилларда 200 млрд. сумга, «Қишлоқ. қ.урилиш банк» акциядорлик-тижорат банкининг устав капиталини 150 млрд. сумга этказиш борасида

тегишли чора-тадбирлар амалга оширилмовда.

Банклар устав капиталига ху-сусий капитални жалб қилиш-га қдратилган чора-тадбирлар до-ирасида «Тошкент» РФБнинг листингига қиритилган банклар сони 18 тага этди ва 2009 йил давомида уларнинг 17,4 млрд. сумлик акциялари бевосита фонд биржасида инвесторларга сотилди.

Амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида бугунги кун-га қелиб Ўзбекистон банк тизи-ми халқ.аро талабларга жавоб берадиган барқ.арор тизимлар-дан бирига айланиб, айни пайт-да у белгиланган қ.атор норма-тивлар буйича мустах,кам пози-цияга эга бўлди.

Хусусан, 2010 йилнинг 1 январь х.олатига банклар капита-лининг этарлилик даражаси 23 фоиздан юк.ори даражани таш-кил этди ва бу банклар назора-ти буйича Базель к.умитаси то-монидан белгиланган халк.аро

рат банки «Фитч Ратингс», «Моодйбс инвесторс сервисе», «Стандарт & Поорьс» каби нуфуз-ли халк.аро рейтинг компания-ларининг «барк.арор» рейтинг бах,осини олишга муваффақ. булди.

Банк тизими барк.арорлиги-нинг асосий омилларидан бири банк тизимининг ликвидлиги х.исобланади. Ушбу курсаткич-нинг х.ам этарли даражада сак.-ланаётгани Ўзбекистон банклар-рининг халк.аро мик.ёсдаги энг ишончли ва барк.арор шериклар к.аторидан мустах.кам жой оли-шида мух.им ах,амият касб эт-мок.да. Х^{о3и}Р^{ги} пайтда банк тизимининг умумий жорий ликвидлиги банкларнинг таиши туловлар буйича жорий мажбуриятларидан 10 баробар купдир. Бу эса республикаимиз банк тизимининг мустах.кам х.имояси яратилганлигидан да-лолат беради.

Айни пайтда банк тизимининг умумий активлари х.ажми

2010 йилнинг 1 январь х.олатига кура 8 703 млрд. сумга этди.

Фукароларнинг тижорат банклари депозит х,исобварақ.ла-ридаги омонатларининг мивдоридан катъий назар тулик. к.ай-тарилиши давлат томонидан қа-фолатланганлиги ва аҳолининг кредит ташкилотларидаги омонатлари х,ажмини купайтириш-ни рағбатлантиришга к.аратил-ган чора-тадбирлар ах.олининг банк тизимига булган ишонч-ни мустах.камлашга хизмат 1кил-мок.да.

Натижада, фақат 2009 йилнинг узида ах.олининг кредит ташкилотларидаги омонатлари микдори 1,7 баробар ошиб, 2010 йилнинг 1 январь ҳолатига кура, 2 914 млрд. сумни тагд-кил этди (4-жадвал).

Банклар капитали ва депозит-ларининг кшори суръатларда усиши, уз навбатиди, уларнинг иктисодиётнинг реал секторини молиявий к.уллаб-к.увватлашда-ги иштирокини фаоллаштириш-га, банк активлари ва кредит қуйилмалари х.ажмининг купайишига ижобий таъсир

К.ИЛДИ.

Жумладан, банкларнинг жами активлари 2009 йилда 30 фоизга ошиб, 2010 йилнинг 1 январь ҳолатига 15 трлн. 703 млрд. сумни ташкил этди.

Банклар томонидан реал сек-торга йуналтирилган кредит қуйилмалари қолдиги 2009 йилда 34,3 фоизга ошиб, 2010 йилнинг 1 январь ҳолатига кура 8 трлн. 558 млрд. сумни ташкил этди. Тижорат банклари-нинг узок, муддатли кредитла-ри улушини ошириш буйича қурилган чоралар туфайли 3 йилдан ортиқ. муддатга берил-ган кредитларнинг банклар кредит портфелининг умумий х.аж-мидаги улуши х.озирги пайтда 69 фоизга этди ва сунгги ун йилда 28 баробар купайди (5-жад-вал).

Шу билан бирга, банкларнинг кредит портфели таркиби тубдан узгарди. Агар 2000 йилда кредит портфелининг қарийб 54 фоизи ташки қарзлар эвази-га шаклланган булса, 2009 йил-

меъёрдан қ.арийб 3 баробарга купдир (3-жадвал).

Шу билан бирга, ҳаларо стандартларга асосланган сама-рали банк назоратининг юрити-лиши, активларнинг ликвидлиги ва сифати устидан доимий мониторинг утказилиши Ўзбекис-тоннинг тижорат банкларига этакчи халқаро рейтинг агент-ликлари томонидан ижобий бах.о берилишига хизмат қилмовда.

Х.озирги пайтда умумий активлари мамлакатимиз банк тизимининг 90 фоиздан ортигини ташкил қ.иладиган 14 та тижо-

ах.оли ва юридик шахсларнинг х.исобварақ.ларидаги маблаглар мивдоридан 2 баробардан х.ам ортиқ, булиб, бу депозитларни ишончли х.имоя қ.илиш ҳдмда уларга уз вақтида ва тула ҳдм-да хизмат қурсатишни қафолат-лайди.

Тижорат банкларининг жис-моний ва юридик шахсларнинг пул маблағларини банк депозит-ларида жалб қ.илиш борасида амалга оширган ишлари натижасида миқозларнинг банкларда-ги депозитлари х.ажми 2008 йил-га нисбатан 1,5 барабарга ошиб,

га келиб, банкларнинг жами кредит портфелининг 84 фоизи нчки манбалар х.исобидан шакл-тантирилди. Бошқача қилиб айтганда, сунгги 10 йил ичида зостисодиётнинг реал секторини кредитлашга йуналтирилган қчки манбалар 25 баробардан зяёдга усди. Иктисодиётнинг реал сектори корхоналарига, тадбиркорлик губъектларига ва ах,олига кре-лгятлар ажратиш, инвестиция-**хаш** х.ажмларини ошириш билан бир қдторда банклар томо-нидан уларга курсатилаётган хнзматлар сифатини янада ях-шилаш ва замонавий банк хизматларини жорий этиш бораси-да х.ам тегишли ишлар амалга оширилди. Хозирги пайтда республика-да 31 та тижорат банки фаоли-ят курсатаётган булиб, шундан 3 таси давлат-тижорат банки, 13 таси акциядорлик-тижорат банки, 10 таси хусусий банк ва 5 гаси чет эл капиталли иштиро-кндаги банклар х.исобланади. Ушбу банкларнинг республика минтақдларида 810 та филиали самарали фаолият курсатмовда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги П1?-1083-сонли Икапо-рига асосан, қ,ишлоқ. ах.олиси-зинг уй-жой шароитларини ях-шилаш, қ,ишлоқ. жойларида пшлаб чик.ариш ва ижтимоий пнфратузилмани жадал ривож-лантириш, уй-жой қ.урилишини узок муддатли имтиёзли кредит-лаш тизимини кенг жорий этиш мак.садида «Галлабанк» акция-дорлик-тижорат банки негизда «қишлоқ. қ.урилиш банк» акци-ядорлик тижорат банки ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги ПК-1084-сонли Икапо-рига мувофик., ик.тисодиётнинг аграр секторини янада барқ.а-рор ривожлантириш, қ.ишлоқ. хужалиги субъектларининг моддий ва молия-вий базасини мустах.камлаш, замонавий К.айта ишлаш корхоналарини жадал барпо этиш, ички бозор-ни махдллий озик,-овк.ат товар-лари билан тулдиришга йуналтирилган кенг турдаги банк хизматларини курсатиш мак.садида «Пахтабанк» акциядорлик-тижорат банки «Агробанк» акциядорлик тижорат банкига айлантирилди.

Бундан таншари, Жанубий Кореянинг «Шинхан» банки ва-колатхонаси очилди ва 2010 йилнинг 1 январь х.олатига, кура йирик хорижий банклар-нинг республикаимиздаги вако-латхоналари сони 8 тага этди.

Республика минтақаларида, айниққса қишлоқ. жойларида, банк инфратузилмасини янада кенгайтириш орқали ах.олига ва фермер хужаликларига курсатилаётган банк хизмати турларини қупайтириш, уларга банк хизматларидан фойда-ланишда қ,улайликлар яратиш х.амда банклар уртасидаги ра-қ.обат мух.итини янада қучай-тириш макксадида, 2009 йилда қушимча 157 та, шу жумладан қишлоқ. жойларда қ.ушимча 113 та мини-банклар ташкил этилиб, уларнинг умумий сони 2010 йилнинг 1 январь х.олати-га кура 2 318 тага, шу жумладан, қ.ишлоқ, жойларида 1 605 тага этди.

Шу билан бирга, миқозларга касса хизматларини курсатиш имкониятларини янада кенгайтириш ва уларга қ.улайликлар яратиш макксадида ташкил этил-ган махсус кассалар сони бир йил давомида 221 тага ортиб, 2010 йил 1 январь х.олатига кура 1 632 тани ташкил этди.

Навд пулсиз х.исоб-китоблар тизимини янада ривожланти-ришга оид чора-тадбирлар дои-расида амалдаги ққонунчилик х,ужжатлари такомиллаштириб борилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 6 апрелдаги ПК-1090-сонли қарори талабларидан келиб қиккан ҳолда «Тулов тер-миналлари билан жих.озлаш ва ақоли билан пул х;исоб-китобла-рини амалга оширишда уларни

га келиб, банкларнинг жами кредит портфелининг 84 фоизи нчки манбалар х.исобидан шакл-тантирилди. Боншача қилиб айтганда, сунгги 10 йил ичида зостисодиётнинг реал секторини кредитлашга йуналтирилган қчки манбалар 25 баробардан зяёдга усди. Иктисодиётнинг реал сектори корхоналарига, тадбиркорлик губъектларига ва ах,олига кре-лгятлар ажратиш, инвестиция-**хаш** х.ажмларини ошириш билан бир қдторда банклар томо-нидан уларга курсатилаётган хнзматлар сифатини янада ях-шилаш ва замонавий банк хизматларини жорий этиш бораси-да х.ам тегишли ишлар амалга оширилди.

Хозирги пайтда республика-да 31 та тижорат банки фаоли-ят курсатаётган булиб, шундан 3 таси давлат-тижорат банки, 13 таси акциядорлик-тижорат банки, 10 таси хусусий банк ва 5 гаси чет эл капиталли иштиро-кндаги банклар х.исобланади. Ушбу банкларнинг республика минтақларида 810 та филиали самарали фаолият курсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги П1?-1083-сонли Икапо-рига асосан, қишлоқ. ах.олиси-зинг уй-жой шароитларини ях-шилаш, қишлоқ. жойларида пшлаб чик.ариш ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривож-лантириш, уй-жой к.урилишини узок муддатли имтиёзли кредит-лаш тизимини кенг жорий этиш мақсадида «Галлабанк» акция-

дорлик-тижорат банки негизида «Қишлоқ. к.урилиш банк» акци-ядорлик тижорат банки ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги ПШ-1084-сонли Икапо-рига мувофиқ., ик.тисодиётнинг аграр секторини янада барқ.а-рор ривожлантириш, қишлоқ. хужалиги субъектларининг моддий ва молия-вий базасини мустахкамлаш, замонавий К.айта ишлаш корхоналарини жадал барпо этиш, ички бозор-ни маҳддлий озик,-овқ.ат товар-лари билан тўлдиришга йўналтирилган кенг турдаги банк хизматларини курсатиш мақсадида «Пахтабанк» акциядорлик-тижорат банки «Агробанк» акциядорлик тижорат банкига айлантирилди.

Бундан таншари, Жанубий Кореянинг «Шинхан» банки ва-колатхонаси очилди ва 2010 йилнинг 1 январь х.олатига, кура йирик хорижий банклар-нинг республикаимиздаги вако-латхоналари сони 8 тага этди.

Республика минтақаларида, айниқса қишлоқ. жойларида, банк инфратузилмасини янада кенгайтириш орқали ах.олига ва фермер хужаликларига курсатилаётган банк хизмати турларини кўпайтириш, уларга банк хизматларидан фойда-ланишда қулайликлар яратиш х.амда банклар уртасидаги ра-қ.обат мух.итини янада кучай-тириш мақсадида, 2009 йилда қўшимча 157 та, шу жумладан қишлоқ. жойларда қўшимча 113 та мини-банклар ташкил этилиб, уларнинг умумий сони 2010 йилнинг 1 январь х.олати-га кура 2 318 тага, шу жумладан, қишлоқ, жойларида 1 605 тага этди.

Шу билан бирга, мижозларга касса хизматларини курсатиш имкониятларини янада кенгайтириш ва уларга қулайликлар яратиш мақсадида ташкил этил-ган махсус кассалар сони бир йил давомида 221 тага ортиб, 2010 йил 1 январь х.олатига кура 1 632 тани ташкил этди.

Навд пулсиз х.исоб-китоблар тизимини янада ривожланти-ришга оид чора-тадбирлар дои-расида амалдаги қонунчилик хужжатлари такомиллаштириб борилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 6 апрелдаги Ш-1090-сонли 1-қарори талабларидан келиб *чиқет* х.олда «Тулов тер-миналлари билан жих.озлаш ва ақоли билан пул х.исоб-китобла-рини амалга оширишда уларни

қўллаш тартиби тугрисидаги Низом» ишлаб чиқилди.

Ушбу Низомга биноан терминал урнатилиши мажбурий бўлган савдо ва хизмат курса-тиш корхоналари томонидан тулов терминаллари билан жи-х.озлаш х.амда улардан фойдала-ниш талабларига риоя қилмас-лик қолатлари назорат-касса машиналарини урнатиш ва фой-даланиш тартиби, савдо ва хизмат курсатиш қоидаларини бу-зиш х.олатларига тенглаштирил-ди ҳдмда улар зиммасига қонун х.ужжатларида белгиланган тар-тибда жавобгарлик юклатилди.

Амалга оширилаётган тадбир-лар натижасида, 2009 йилда банклар томонидан қўшимча 1 млн. 544 минг дона пластик карточкалар муомалага чиқдри-либ, уларнинг умумий сони 2010 йилнинг 1 январь қолати-га кура 6 млн. 59 минг донага этказилди. Шу билан бирга, савдо ва хизмат курсатиш объектларида урнатилган тер-миналлар сони 2009 йил даво-

мида 33 минг 127 тага ошиб, йил охирига келиб 60 минг 631 донани ташкил этди. Пластик карточкалар билан амалга оширилган туловлар мик.дори утган йилда 2008 йилга нисбатан 3 бараварга купайди.

Шунингдек, 2004 йилдан бош-лаб Марказий банк ҳ.узурида ташкил этилган Кредит ахбороти миллий институти томонидан қ.арз олувчиларнинг кредит та-рихи ва банклараро ахборот ал-машинуви тизимининг самара-ли ишлаши таъминланмоқда. Бу тизим аниқ, вақт режимида ишлаб, унга барча банк филиалла-ри боғланган ҳ.амда юридик ва жисмоний шахсларнинг кредит талабномаларини куриб чиқ.иш-да ушбу тизимдан мажбурий равишда фойдаланилади.

Бу эса, кредитлаш жараёни-даги маълумотлар номутаносиб-лиги, нотугри икапоп қабул К.ИЛИНИШИНИНГ олдини олишга ва шу орқали банк тизимида кредит таваккалчилигини қа-майтириш ҳ.амда банкларнинг кредит портфели сифатини оши-ришга хизмат қ.илмовда.

Жаҳон молиявий-иктисодий

иякирозининг салбий

окибатларияи бартараф этиш

борасида банк тизимида

амалга оширилган ишлар

Инкирозга қарши чоралар дастури доирасида қабул қилин-ган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 18 ноябрдаги ПФ-4053-сонли ва 28 ноябрдаги ПФ-4058-сонли Фар-монлари талабларига мувофиқ, банклар томонидан иктисодиёт-нинг реал сектори қорхоналари-ни, ҳусусан кичик бизнесни Қ.уллаб-қ.увватлаш, уларнинг мо-лиявий барққарорлигини таъмин-лаш, экспорт салоҳ.иятини оши-риш билан боғлиқ, ишлар амалга оширилди.

Ҳусусан, жаҳон бозорида ай-рим маҳ.сулётлар нархлари ва уларга бўлган талабнинг пасай-иши қисқиб қолгани молиявий қийин-чиликларга дуч келган маҳ.сулёт экспорт қ.иладиган қорхоналар-нинг барққарор ишлашини таъ-минлаш мақсадида, уларга ай-ланма маблағларини тулдириш учун 2009 йилда жами 233 млрд. сумлик имтиёзли кредитлар бери лди.

Паст рентабелли ва иктисодий ночор қорхоналарни тугатиш ва бу жараёнга тижорат банклари-ни жалб қилишга қаратилган ишлар қорхоналарнинг молиявий барққарорлигини оширишда муҳ.им роль уйнади.

Жумладан, мамлакатимиз буйича, йирик қорхоналарни ҳ.ам қушганда, жами банкрот деб эълон қилинган 240 та қор-хонадан 154 таси янги мулкдор-ларга сотилди, 86 таси эса ти-жорат банклари балансига утқа-зилди.

Тижорат банклари балансига утқазилган 70 та иктисодий ночор қорхонада ишлаб чиқариш тупик, қайта тикланиб, истикбол-ли сармоядорларга сотилди, қ.ол-ганларида молиявий соғломлаш-тириш, техник ва техно логик жиҳ.атдан қайта жиҳ.озлаш буйича ишлар олиб борилмовда.

Мазкур қорхоналарда раққобат-бардош маҳқсулёт ишлаб чиқд-ришни йулга қуйиш ҳ.амда ушбу қорхоналарни потенциал инвес-торларга сотиш мақсадида банклар томонидан 57,5 млрд. сумлик инвестициялар киритилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонларига асо-сан, 2009 йилга мулжалланган иктисодий ночор қорхоналарни молиявий соғломлаштириш ва фаолиятини тиклаш билан боғ-лиқ, тадбирларнинг тулиқ, бажа-рилиши таъминланди.

Иқ,тисодий усишни таъмин-лаш, янги иш уринларини ташкил қ.илиш, аҳ.олининг даромад-лари ва фаровонлигини оширишда тобора музқим урин тутаетган кичик бизнес ва ҳусусий тадбир-қорликни жадал ривожланти-риш, рағбатлантириш ва қ.уллаб-қ.увватлашга алоҳ.ида эътибор қ.аратилди.

Хусусан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш борасида ХУҚУМат томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар, уларга бир қатор солиқ, ва кредит имтиёз-ларининг берилиши ушбу соҳа-нинг янада ривожланишига им-кон яратди.

2009 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредит ресурсларининг умумий эъжамми 50 фоизга ошиб, 1 трлн. 852 млрд. сумни ташкил этди. Ушбу кредитларнинг 322,1 млрд. суми кичик бизнес субъектларига ажратилган микрокредитлар бўлиб, бу курсаткич 2008 йилга нисбатан 1,6 бараварга кўпдир.

Фаолият юритаётган кичик бизнес субъектларининг сони

2009 йилда 16,3 мингтага ушиб,

2010 йилнинг 1 январь эълати-га кўра 196,5 мингтага этди, улар томонидан ялпи ички маъ-сулотнинг қарийб 50 фоизи ишлаб чиқарилмоқда.

Бундай натижа, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик давлат томонидан доимий қўллаб-қувватлаётганининг самарасидир. 2009 йилда кичик саноат корхоналари учун ягона солиқ, тулови 8 фоиздан 7 фоизгача пасайтирилди яқка тадбиркорлар учун эса қаш

нинг уртача ойлик х.эъмини пул агрегатларининг маъсадли курсаткичларидан келиб чиқиб Х.амда тулов балансининг ижоб-бий сальдосини инобатга олган ҳолда, 1,4 мартагача ошириш мўлжалланмоқда.

Ига келиб, банкларнинг жами кредит портфелининг 84 фоизи нчки манбалар ҳисобидан шакллантирилди. Боншача килиб айтганда, сўнгги 10 йил ичида зостисодиётнинг реал секторини кредитлашга йўналтирилган қчки манбалар 25 баробардан эъедга унди.

Иктисодиётнинг реал сектори корхоналарига, тадбиркорлик субъектларига ва аҳ,олига кре-лгятлар ажратиш, инвестиция-хаш х.эъмларини ошириш билан бир қаторда банклар томонидан уларга курсатилаётган хизматлар сифатини янада яхшилаш ва замонавий банк хизматларини жорий этиш борасида ҳам тегишли ишлар амалга оширилди.

Ҳозирги пайтда республикада 31 та тижорат банки фаолият курсатаётган бўлиб, шундан 3 таси давлат-тижорат банки, 13 таси акциядорлик-тижорат банки, 10 таси хусусий банк ва 5 таси чет эл капиталли иштирокчидаги банклар ҳисобланади. Ушбу банкларнинг республика минтақларида 810 та филиали самарали фаолият курсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги П17-1083-сонли Иқпо-рига асосан, қишлоқ. аҳ.олиси-нинг уй-жой шароитларини яхшилаш, қишлоқ. жойларида пшлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантириш, уй-жой қурилишини узок муддатли имтиёзли кредитлаш тизимини кенг жорий этиш маъсадида «Галлабанк» акция-

дорлик-тижорат банки негизида «Қишлоқ. қурилиш банк» акциядорлик тижорат банки ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартдаги П17-1084-сонли Иқпо-рига мувофиқ., иктисодиётнинг аграр секторини янада барқарор ривожлантириш, қишлоқ. хўжалиги субъектларининг моддий ва молиявий базасини мустаҳкамлаш, замонавий қайта ишлаш корхоналарини жадал барпо этиш, ички бозорни маҳдллий озик-овқат товарлари билан тўлдиришга йўналтирилган кенг турдаги банк хизматларини курсатиш маъсадида «Пахтабанк» акциядорлик-тижорат банки «Агробанк» акциядорлик тижорат банкига айлантирилди.

Бундан таншари, Жанубий Кореянинг «Шинхан» банки ва-колатхонаси очилди ва 2010 йилнинг 1 январь ҳолатига, кўра йирик хорижий банкларнинг республикамиздаги ваколатхоналари сони 8 тага этди.

Республика минтақаларида, айниққса қишлоқ. жойларида, банк инфратузилмасини янада кенгайтириш орқали аҳ.олига ва фермер хўжаликларига курсатилаётган банк хизмати турларини кўпайтириш, уларга банк хизматларидан фойдаланишда қўлайликлар яратиш ҳамда банклар уртасидаги рақобат муҳитини янада кўчайтириш маъсадида, 2009 йилда ққушимча 157 та, шу жумладан қишлоқ. жойларда ққушимча 113 та мини-

банклар ташкил этилиб, уларнинг умумий сони 2010 йилнинг 1 январь х.олати-га кура 2 318 тага, шу жумладан, к.ишлок, жойларида 1 605 тага этди.

Шу билан бирга, мижозларга касса хизматларини курсатиш имкониятларини янада кенгайтириш ва уларга к.улайликлар яратиш максадида ташкил этил-ган махсус кассалар сони бир йил давомида 221 тага ортиб, 2010 йил 1 январь х.олатига кура 1 632 тани ташкил этди.

Навд пулсиз х.исоб-китоблар тизимини янада ривожланти-ришга оид чора-тадбирлар дои-расида амалдаги кконунчилик х,ужжатлари такомиллаштириб борилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 6 апрелдаги Ш-1090-сонли 1 қарори талабларидан келиб *чиццет* х.олда «Тулов тер-миналлари билан жих.озлаш ва аколи билан пул х;исоб-китобла-рини амалга оширишда уларниктисодиётнинг устувор тар-моқларини молиявий маблаглар билан таъминлаш хдмда жаж.он бозорида нархлар узгаришининг ички бозорга салбий таъсири-нинг олдини олиш максадида ташкил этилган Ўзбекистон Рес-публикаси Тикланиш ва *тар&ц-киёт* жамгармасига тегишли маблагларни жамлаш давом эт-тирилади. Бу, уз навбатида, пул массасини мақсадли чегарада ушлаб туришга хизмат к.илади.

Марказий банкнинг қайта мо-лиялаш ставкасини 2010 йилда-ги пул-кредит курсаткичлари-нинг мақсадли параметрларидан ва инфляциян кутилмалардан келиб чик.иб 14 фоиз мивдори-да сакклаб туриш мулжалланмок.-да.

2010 йилда валюта сиёсати республикамизда ик.тисодий усишнинг юк.ори суръатларини таъминлашда мух.им аҳамиятга эга булган экспортни рағбатлан-тиришга ва ички бозорда тапши омиллар кисобига нархлар уси-шини камайитиришга к.аратила-ди. Ушбу мак.садда 2010 йилда валюта алмашув курсининг мак.-садли коридор доирасида були-ши таъминланади. Бунда асосий эътибор сумнинг реал эффектив алмашув курси динамикасига к.аратилади. 2010 йилга белги-ланган асосий пул-кредит курсаткичларининг параметрла-ри реал эффектив алмашув курсининг пасайишини таъминлаб, экспортнинг рақ.обатбардошли-гини оширишга хизмат к.илади.

Ик.тисодиётнинг пулга булган талабини к.ондириб бориш мак.-садида пул-кредит сох.асида аниқ, маққсадли чора-тадбирлар амал-га оширилади. Кредитларнинг ажратилишида «Инккирозга 1?арши чоралар дастури»да бел-гиланган вазифаларни амалга ошириш, барққарор иккитисодий усишни ва янги иш уринлари-ни яратишни таъминлаш маққса-

дида инвестициявий лойих.алар-ни молиялаштириш хкамда ки-чик бизнесни к.уллаб-к.увватлаш мух.им устуворликка эга булади. Таъкидлаш жоизки, 2010 йил учун инфляция даражасининг мақсадли курсаткичини ишлаб чиккишда 2010 йилда республикамизда иш х,а**и ва ижтимоий туловларнинг 1,3 мартага оши-рилиши хдмда жаж.он бозорида истеъмол махсулотлари нархла-рининг уртача 5 фоизга усиши каби прогноз курсаткичлар инобатга олинган.

Монетар сиёсат

инструментлари ва улардан фойдаланиш

2010 йилда Марказий банк муомаладаги пул массасини тар-тибга солишда монетар сиёсат-нинг бозор инструментларидан фойдаланиш билан бир қдторда уларнинг самарадорлигини оши-риб боради.

Марказий банк тижорат банк-лари ликвидлигининг этарли даражада булишини таъминлаш маққсадида вакиллик х.исобвара-гидаги маблагларни мунтазам равишда мониторинг ккилиб боради ва уларнинг оптимал даражада булиши учун барча зарур чораларни амалга оширади.

Мажбурий резервлар нормаси банк тизимининг молиявий бар-кқарорлиги ва ликвидлик дара-жасидан келиб чивдан х.олда белгиланади, зарурият тугилган-да, узгартирилади.

Банк тизими ликвидлигини тартибга солиш ва молия бозо-ри барққарорлигини таъминлаш маққсадида Марказий банк очик. бозордаги операцияларни амалга ошириб боради.

Хусусан, банк тизимида ортикча ликвидлик юзага келган хколларда, тижорат

банкларининг буш пул маблаг-ларини Марказий банкнинг мах-сус депозитларига жалб килиш ва давлат ккимматли ккоғозлари-га жойлаштириш билан боглик. операциялар амалга оширилади.

Банк тизимида вактинчалик ликвидлик этишмовчилиги х.олати юзага келганда Марказий банк ликвидлик бериш инструментларидан, яъни давлат ккимматли ккоғозлари билан амалга ошириладиган РЕПО хкамда валютавий СВОП операциялари-дан фойдаланади.

Ички валюта бозоридаги бар-кдрорликни ва сумнинг алмашув курсининг белгиланган коридор доирасида булишини таъминлаш мак.садида Марказий банк банк-лараро валюта бозорида олди-сот-ди операцияларни амалга оширади.

КРЕДИТ ИНСТИТУТЛАРИДА

АМАЛГА ОШИРИЛИШИ

РЕЖАЛАШТИРИЛГАН

ИСЛСШУГЛАР ВА УСТУВОР

ЙУНАЛИШЛАР

2010 йилда банк тизимининг устувор вазифалари Инккирозга ккарши чоралар дастурида жо-рий йилга белгиланган вазифа-ларнинг тулик. бажарилишини таъминлаш, кушимча равишда банк акцияларини муомалага чикдриш орккали банкларнинг капиталлашув даражасини ошириш, уларнинг узок, муддатли ресурс базасини кенгайтириш, банк инфратузилмасини янада ривожлантириш, тижорат банкларининг инвестициявий фао-лиятини хдмда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни к.уллаб-к.увватлашдаги фаолли-гини янада кучайтиришдан ибo-рат булади.

Шу билан бир кдторда, Хуку-мат томонидан тасдик.ланган дас-турга мувофик., кичик бизнес субъектлари ва ахолининг мик-ромолиявий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини янада кенгайтиришга дойр чора-тадбир-ларни амалга ошириш давом эт-тирилади.

Уз навбатида, Марказий банкнинг фаолияти банк тизимининг барк.арорлигини таъминлаш, омонатчилар ва кредиторларнинг манфаатларини х.имоя к.илишга к.аратилади. Кредит ташкил от лари фаолиятини назорат к.илиш тизимини такомиллаштиряш ишлари давом эттирилади.

Тижорат банкларининг инвестициявий фаолиятини янада кенгайтириши, экспорт килувчи корховаларни хамда кичик биз-несви куллабкувватлаш бораси-

даги чора-тадбирларни амалга ошириш давом эттирилади, ху-сусан:

Иктисодиётнинг реал сектори :-грхоналари томонидан инвестиция лойихдларини амалга :-опришни жадаллаштириш зсаксадида тижорат банкларининг ушбу лойихаларда уз кредит ресурслари билан фаол иш-тжрок этишларини таъминлаш, уларни йирик инвестиция ин-ститутларига айлантириш би-тан боглик чора-тадбирлар амалга оширилади

Юкорида таъкидланган вази-фанинг икдисодий ривожланти-эзшнинг кшори ва баркарор суръатларини таъминлашдаги ахамиятидан келиб чшкиб, тижорат банкларининг фаолиятини сахолаш мезонлари узгартирила-ди Бунда уларнинг фаолияти узок муддатли кредит куйилма--арн улушининг усиши ва бу-ЕИНГ учун ички манбаларни жало этиш нуктаи назаридан келиб чикиб бахрланади

Тнжорат банкларининг янги корхоналарни барпо этиш, кор-хоналарни модернизация килиш, техник ва технологик жнхатдан янгилаш хамда кишлок жойларида якка тартиб-даги уй-жой курилишини куллаб-к,увватлаш билан боглик инвестициявий фаолияти янада нучайтирилади Бу максадда ти* жорат банкларида:

* инвестициявий лойихалар хужжатларини, айник,са улар-нинг молиявий жихатдан узини коплаши ва рентабеллигини чу-кур тахлил килиш асосида пух-га танлаб олиш, комплекс бахо-лаш хамда сифатли экспертиза нплишни таъминлаш механизм-ларини янада такомиллашти-рнш;

* таваккалчилик, гаровлар ва бопка таъминот турларининг бозор кийматини пухта бахрлаш-ни ҳисобга олган ҳолда, берил-ган инвестициявий кредитлар-нинг уз вақтида ҳдмда тулик қайтарилишини таъминлайди-ган ишончли механизмлардан фойдаланишни кенгайтириш;

* инвестициявий фаолиятни амалга ошираётган банклар булинмаларини профессионал тайёрланган юқори малакали кадрлар билан мустақкамлаш, уларни қайта тайёрлаш ҳамда малакасини оширишга дойр ишлар давом эттирилади

2010 йилда инвестициявий лойиҳаларни молиялаштиришга барча манбалар ҳисобидан банклар томонидан 3,2 трлн сум мивдорида кредитлар ажратили-ши прогноз қилинмоқда. Хусусан, Ўзбекистан Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғар-маси маблағлари ҳисобидан 1,4 трлн сум микдорида, қишлоқ жойларида яққа тартибдаги уй-жой қурилиши учун «*Цишлоқ* қурилиш банк» томонидан 250 млрд сумдан ортиқ кредитлар ажратилиши режалаштирил-моқда;

барқарор экспорт салоҳияти-га эга корхоналарга имтиёзли кредитлар ажратиш ҳамда уларнинг банк кредитлари бўйича мавжуд қарзларини реструктуризация қилиш йули билан уларни молиявий қуллаб-қувват-лаш, шунингдек иқтисодий но-чор корхоналарни молиявий соғломлаштириш, ишлаб чиқа-риш фаолиятини тиклаш ва уларга янги инвесторларни жалб қилиш борасидаги ишлар янада кенгайтирилади; маҳсулот ишлаб чиқарилиши-ни янада кенгайтириш мақсади-да, хом ашё ва материаллар со-тиб олиш учун озиқ,-овқат ва ноозик-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарга айланма маблағларини тулди-риш учун ажратиладиган кредитлар ҳажми оширилади;

Кичик бизнес ва хусусий тад-биркорликни, фермерликни ри-вожлантиришни молиялашти-ришда банкларнинг ролини қу-чайтириш бўйича ишлар давом эттирилади. Мазкур соҳага ажратиладиган кредит ресурслари мивдорини 2010 йилда утган йилга нисбатан 1,4 баробарга қупайтириш, микрокредитлар ҳажмини эса 1,3 баробарга оши-риш кузда тутилмоқда

«Барқамол авлод йили» дас-тури доирасида белгиланган комплекс чора-тадбирларни амалга оширишга 2010 йилда тижорат банклари томонидан 3,3 трлн сумлик кредит маблағларини йуналтириш мулжаллан-ган

Тижорат банкларининг ресурс базасини ва банк инфратузилма-сини ривожлантиришга оид чора-тадбирлар доирасида:

* 2010 йилда тижорат банкларининг умумий капиталини қушимча акцияларни фонд бир-жасида жойлаштириш орқали камида 20 фоизга ошириш, яқин икки йилда эса унинг ялпи ички маҳсулотга нисбатан ҳажмини 10 фоизга этказиш;

* банклардаги аҳоли маблағлари ҳажмининг бир маромда усиб боришини таъминлаш ва доимий равишда янги жозоба-дор омонат турларини таклиф этиб бориш, хусусан 2010 йилда аҳоли ва ҳужалиқ субъектла-рининг буш маблағларини банкларнинг узок, муддатли депозит-ларида жалб этишни камида 30 фоизга қупайтириш ва бу йуна-лишда банклараро раққобатни янада қучайтириш;

* тижорат банкларининг узок муддатли ресурс базасини мус-тахкамлаш учун тижорат банклари томонидан 2009-2010 йил-ларга мулжалланган, юридик шахслар уртасида жойлаштири-ладиган 200 млрд сумдан кам булмаган ҳажмдаги узок, муддатли облигациялар чиқаришни яқунлаш;

* нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тизимини янада ривожланти-риш, пластик қарточкалар асосида ҳисоб-китоб қилиш қулами-ни ва сифатини ошириш билан боғлиқ ишларни давом эттириш, аҳолининг пластик қарточкалар орқали муомала қиладиган де-позитлари сонининг ошишини рағбатлантириш;

* Қишлоқ жойларида банк хизматлари сифатини ошириш ва ҳажмини кенгайтириш, хусусан мини-банклар ва маҳсус кассалар фаолиятини такомил-лаштириш орқали банк хизмат-ларидан фойдаланувчиларга қулайликлар яратиш, банк ту-зилмалари сонини янада қупайтириш;

3.2 Кичик бизнес субъектарини қисқа муддатли кредиташ бизнинг энг устувор вазифамиз

Жахонда кузатидаётган молиявий-иктисодий инк,ироз шароитида мамлакатни модернизация қ,илиш ва аколи банддигини оширишнинг энг мух,им омиллари сифатида ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш, кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини жадад ривожлантириш, мулкдорнинг, тадбиркорлик ва кичик бизнеснинг макрми, урни ва акамиятини тубдан қ,айта куриб чик,иш, уларнинг ривожланишини хар томонлама куллаб-қувватлашга йуналтирилган узок, муддатли, узаро чукур борланган чора-тадбирлар кенг комплексини амалга ошириш бугунги кундаги долзарб масалалар кисобланади.

ривожнанишнинг

Бугунги кунда мамлакати-мизда амалга ошириб келина-ётган ислохотлар узининг ижобий натижаларини намо-ён этмовда. Жумладан, киска вақт ичида миллий икти-содиётда таркибий узгариш-ларни амалга ошириш, аколи даромадларининг усишини таъминлаш, таннки иктисодий алокаларда савдо ва инвестиция жараёнларини кучайти-риш, кишлок хужалигида ис-лохотларни кенгайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини бар-К.арор ривожлантириш ҳамда банк-молия тизими фаолиятини мустахкамлашда аками-ятли ютук.лар к.улга киритил-ди.

Мамлакатимиз раҳбари Ис-лом Каримов томонидан иж-тимоий-ик.тисодий ривожла-ниш стратегиясининг пухта ишлаб чиқ,илганлиги, ик.тисо-дий ислохотлар мак.сади ва ва-зифалари, амалга ошириш йулларининг аник, ва тугри курсатиб берилганлиги бош максад йулидаги ютук ва мар-

раларнинг салмок,ли булиши-га имкон яратди.

Жахон иктисодиётига интег-рациялашув ва глобаллашув-нинг ижобий томонлари билан бир каторда турли мамлакат-лардаги иктисодий ривожланишнинг бир текисда бормас-лиги, дунё мамлакатлари урта-сида ИЖТИМОЙ-ИК.ТИСОДИЙ ри-

вожланиш жихатидан тафовут-нинг, экологик таҳдидларнинг кучайиб бориши, турли мам-лайатларда аколи сони узгари-шининг кескин фаркланиши каби ҳолатлар жахон хужали-гининг яхлит тизим сифатида баркарор ривожланишига туск.инлик к.илади. Жақон ҳамжамияти бугунги кунда бо-

шидан кечираётган молиявий

инкироз ҳам айнан глобалла-шув жараёнларининг салбий оқибати сифатида намоён булмокда.

Президентимиз И.Каримов-нинг «Жахрн молиявий-и.цти-содий инирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш-нинг йуллари ва чоралари» номли асарида жахон молия-вий-иктисодий инирозининг мазмун-мокияти, намоён булиш шакллари, келиб чи-киш сабаблари, унинг мамла-кат иктисодиётига салбий таъ-сири, мазкур инкироз оқибат-ларини олдини олиш ва юм-шатишга асос булган омиллар баён қилиб берилган. Шунинг-дек, эришилган ижобий на-тижа ва ютуклар баҳоланиб, республикаимиздаги иктисодий салохиятдан янада кенгрок. фойдаланиш имкониятлари курсатиб берилган.

Жахон тажрибаси шуни курсатадики, мамлакат икти-содиётига тадбиркорлик ва кичик бизнесни ривожланти-риш муаммоларини аникламай ва уларнинг эчимларини топ-май туриб, иктисодий усиш, ижтимоий муаммоларни, ай-никса ишсизликнинг олдини олиш, аколи даромадларини ошириш, истеъмол бозорини махсулотлар билан тулдириш ва экспортни ошириш каби муҳим вазифаларни амалга оширишда кийинчиликлар тугдиради.

Юқоридаги муаммоларни ижобий ҳал этган европа Иттифоқи мамлакатлари-да ишлаб чиқдриладиган ялпи ички махсулотнинг 67фоиздан купроги кичик бизнес ва ху-сусий тадбиркорлик тармоги-нинг улушига тугри келади.

Ик.тисодиётимизда таркибий узгаришларни амалга ошириш ва уни модернизация қилиш борасида стратегик муқим роль уйнайдиган лойиҳаларни амалга ошириш, биринчи навбатда ишлаб чиқариш ин-фратузилмасини шакллантириш, йирик саноат корхоналари билан кичик бизнес корхоналари уртасидаги ҳамкорликни яънада кенгайтириш ишларини амалга оширишда бу-гунги кунда 3 млрд. 200 млн. АКШ долларида орт. низоми жамғармасига эга бўлган Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт фонди фаолиятига катта аҳамият берилмоқда. Фонд томонидан ўтган икки йил мобайнида йирик саноат ва инфратузилма иншоотларини молиялаштириш учун 550 млн. АКШ долларида зиёд миқдорда кредитлар ажратилди. Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози шароитида кичик корхоналар мамлакат иқтисодиётига зарур мослашувчанлик ва рақобат мукитини шакллантиришда, аҳолининг молиявий ва ишлаб чиқариш ресурсларини оқилона жойлаштиришда, монополияга қарши курашишда, илмий-техникавий ютуқларни амалиётда кенг қўллаганда ижтимоий ва бандлик муаммоларини ҳал этишда асосий омил сифатида намоён бўлади. Бозор иқтисодиёти йулини танлаган мамлакатларда кичик бизнес ва тадбиркорлик билан боғлиқ, ҳали эчимини топмаган муаммолар ҳам мавжуддир. Айниқса қозирги вақтда жаҳонда қўзғатиётган МОЛИЯВИЙ-ИҚТИСОДИЙ инкироз субъектив муаммоларга ажратиш мумкин.

Объектив муаммоларга:

- * мулкдорлар ҳуқуқининг хусусиятлари аниқ, ишлаб чиқилмаганлиги ва ўз маблағларининг этишмаслиги;
- * асосий фондларнинг эскирганлиги;
- * ҳуқуқий базанинг тулик мукаммаллашмаганлиги;
- * тадбиркорларнинг аниқ мақсад атрофида тулик жипс-лашмаганликлари, тадбиркорлик жараёнларини давлат томонидан тартибга солишнинг аниқ, бир даража ва шаклига нисбатан яқдилликнинг этишмаслиги;
- * инновациялар баҳолари-нинг юқорилиги;
- * инновацион фаолиятни амалга оширишда иқтисодий таваккалчилик ва ҳавфнинг юқорилиги;
- * инновацияларни қўллаш муддатининг қўзилиши ёки аниқ, эмаслиги қиради.

Субъектив муаммоларга:

- * кичик бизнес ва тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қўвватлаш сиёсатини ўз вақтида, изчил амалга татбиқ этмаслиги;
- * муаммоли вазиятларда юқори малакали ишчи ва ҳодимларнинг этишмаслиги;
- * кичик ва йирик корхона-

шароитида иқтисодиётнинг қўллаб соҳалари каби тадбиркорликни ривожлантириш билан боғлиқ қўллаб саволлар ҳам ўз эчимини қўтмоқда.

Жаҳон МОЛИЯВИЙ-ИҚТИСОДИЙ инкирози шароитида кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш муаммоларини шартли равишда объектив ва

лар учун керакли аҳборотларнинг номуносивблиги қабилар мисол бўлади.

Юқорида таъкидлаб ўтилган омиллар сабабли кичик бизнес ташқи бозорда ўз мустақам мавқега эга бўлаолмайди. Уларнинг инновацион имкониятлари пастлиги оқибатида то-варлар ва хизматларнинг ра-

қобатбардошлиги сусаяди, халқаро сифат стандартлари талабларига жавоб бермайди, натижада бозордаги самарали халқаро савдо ва сервис тармоқлари билан ҳамкорликдан маҳрум бўлишади.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози салбий оқибатларининг олдини олиш мақсадида бозор иқтисодиёти йулини танлаган мамлакатлар ўз дастурларини ишлаб чиқишмоқда. Шунинг таъкидлаш лозимки, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида самарали институтциявий муҳитни ташкил этиш орқали:

- * конун доирасида хужалик-ни эркин юритиш ва боиша-ришга имкониятлар яратиш;
- * монополияни чеклаш ва ҳдлол ракобатни рағбатланти-риш;
- * имтиёзли асосда инвести-цияларни жалб этиш, кредит-лаш ва молиялаштириш буйи-ча маслаклар ва амалий ёрдамлар курсатиш;
- * хусусий мулкни ҳ.имоя қилиш каби долзарб вазифа-лар белгиланган.

Кичик бизнес ва тадбиркор-ликнинг миллий иктисодиёт-ни инновацион ривожланти-ришдаги ролини қуйидаги долзарб йуналишларда қури-шимиз мумкин (раем).

Кичик бизнесни қуллаб-қ.ув-ватлаш буйича ишлаб чиқ.илган дастурларни уч даражада: дав-лат, минтақ.а ва мах.аллий да-ражаларда олиб бориш мак.сад-га мувофиқ, булиб, ушбу дастур-ларда тадбиркорликни ривожлантириш соҳеида давлат си-ёсати мак.садларига эришишга йуналтирилган аниқ, чора-тад-бирлар белгилаб олинади. Минтакавий иктисодий ти-зимларнинг узига хос хусуси-ятлари шундан иборатки, яғ-на миллий иктисодий ҳудуд-га жипелашиш гоёсини илга-ри суриш билан биргаликда, узига хослик ва мухторлик ҳу-сусиятларини қулатишимиз мумкин, шунингдек, улар мин-

таккавий бозорнинг ажралмас қисми сифатида кичик тадбиркорликни ривожлантириш жа-раёнига таъсир қилиш имко-ниятларига эга.

Жакон молиявий-иктисодий инкқирози шароитида минтақ?а-ни инновацион ривожланти-ришнинг муҳим омили тадбиркорликни ривожлантиришни тартибга солишнинг минтаъка-вий муаммоларини аниқлаш ва урганиш буйича назарий ва услубий тавсияларни, шунингдек, амалий тақлифларни ишлаб чиқишдан иборатдир. Қуйилган мақсадга эришиш учун қуйидаги асосий масала-ларни ҳал этиш зарур:

- * минтаканинг иктисодий тизимида кичик бизнеснинг иктисодий ва ижтимоий аҳ.амиятларини аниқлаш ва Урганиш;
- * миллий иктисодиётда тадбиркорликни ривожлантириш хусусиятларини тақлил қилиб чиқиш;
- * алоҳида зкудудлар буйича тадбиркорликнинг ривожла-ниш ҳ.олати ва хусусиятлари-ни урганиб чиқиш;
- * кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг ҳ.удудий воситаларини аниқлаш ва текшириш;
- * ҳудудда кичик бизнеснинг институционал муҳ.ити шакл-ланишини ва йуналишларини аниқлаш.

Юққорида келтирилган так-лиф ва тавсияларни амалга ошириш мамлакатда кичик бизнес ва тадбиркорликни кенг ривожлантириш йирик ва кичик қорхоналарни осилена жойлаштириш ҳдмда ривожлантириш орқали инкқироз шароитида юзага келган му-аммоларни бартараф этиш би-ринчи навбатда, янги иш уринларини яратиш, аҳқоли-нинг, даромадлари ва яшаш даражасини ошириш ва, пи-ровард натижада, фаровонли-гини юқсалтириш имконини беради.

3.3 Кичик бизнес субъектарини қисқа муддатли кредитласни такомиллаштириш йўллари

Жамият иқтисодий ҳаётида, яъни такрор ишлаб чиқариш жараёнида қатнашувчи ҳаи бир хоъжалик субъектлари учун энг зарурий шартлардан бири бу муайян миқдорда молияви) маблағларга эга бўлиши талаб этилади. Бинобарин, бу шарт кичик бизнес субъектларига ҳам тааллуқли: боТиб, уларни фаолиятини мавжудлиги ва давомийлигини таъминланиши бевосита молиялаштириш механизмига боғлиқ боҒади. Бошқа иқтисодий субъектлар сингари, кичик бизнес субъектлар иқтисодий фаолиятининг дастлабки вақтларида уларни эгалари томонидан жамғарилган устав фонд маблағлари, таъсисчилар қўшган пул бадаллари ҳамда жисмоний шахсларнинг пул жамғармалар асосий молиявий ресурс вазифасини оётайди. Бу маблағҒар боҒмаган ҳолда банк кредитларидаи фойдаланиш мумкин. Кичик бизнес субъектларини молиялаштириш қуйидаги: оъз-оъзин молиялаштириш, банк кредитлари, давлат корхоналари эса бюджет дотацияси, бюджетдан ташқар жамғармалар, чет эл сармояларини жалб этиш ва шу каби манбалар орқали амалга оширилади.

Таҳлиллар шуни коърсатмоқдаки, аксарият ташкил этилаётган кичик бизнес субъектларид дастлабки сармоя сифатида оъз маблағлари (устав фонди пул маблағлари қисми) кам иштирок этад: Бу бир томондан республикаимиз ҳукумати томонидан кичик бизнес субъектларини кредит берис механизмини ривожлантириш туфайли кредит ресурсларининг дастлабки сармоя сифатида жалб этилиш боҒа, бошқа томондан айрим тадбиркорларда тадбиркорлик қобилияти мавжуд боълган ҳолд дастлабки жамғармани ёъқлигини билдиради.

Бугунги кунда тижорат банкларининг олдига қуйилган энг асосий вазифа республикаимиз тараққиётини белгиловчи сектор - кичик бизнесни этарлича молиявий ресурслар ва хизматлар била таъминлашдир. Кичик бизнес аҳоли зич жойлашган ҳудудларда ишсизлик муаммосини ҳал қилад Шу сабабли, банк тизимида кредитлаш механизмини такомиллаштириш боъйича чора-тадбирл; амалга ошириб келинмоқда.

Республикаимиз Президенти тижорат банклари олдига кичик бизнес субъектларини имтиёзли фоиз ставкаси ва имтиёзли муддатларда кредитлашни вазифа қилиб қуйдилар. Кичик бизнеснинг тараққий этиши республикаимиз иқтисодиётини ривожланиши билан боъғлиқ.

Тижорат банклари кредитларининг катта қисмини қишлоқ хоъжалик маҳсулотларини қайта ишлайдиган корхоналарга ёъналтирилмоқда. Кичик бизнес корхоналари банкдан олган кредитидан фойдаланиб, фаол ривожланмоқда, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ва турларини коъпайтирмоқда, ички истеъмол бозорини зарур товарлар ва хизматлар билан тоҒдирмоқда, соъғлом рақобат кучаймоқда, энг асосийси долзарб муаммолардан бири аҳолини иш билан бандлик даражасини оширилиши таъминламоқда ва фойда олмақда. Республикаимизда кичик бизнесни микрокредитлаш жараёнига халқаро молия ташкилотлари, ҳорижий ҳукуматга қарашли ва ҳукуматга қарашли боҒмаган нотижорат ташкилотлар (донор ташкилотлар) нинг беъғараз маблағларини жалб этиш боъйича ҳам самарали ишлар олиб борилмоқда. Қуйида шундай ташкилотлар роъйхати келтирилган.

Республикаимизда кичик бизнес субъектларини қоллаб-қувватлаш боъйича ҳукуматимиз томонидан жуда коъп конун, қарор ва меъёрий-ҳужжатлар қабул қилинган. Буларга асосан, кичик бизнес субъектлари имтиёзларга эга боълган, лекин шунга қарамай бугунги кунда кичик бизнес субъеклари фаолиятида бир қатор муаммолар юзага келмоқда. Таҳлил қилиш жараёнида Оъзбекистонда кичик бизнеснинг қуйидаги асосий **муаммолари** аниқланди: бозор конъюктураси, янги технологиялар тоъғърисидаги аҳборотнинг тақчиллиги; стратегик хом-ашё ресурсларининг айрим турларига ижозат чегараланганлиги; фоиз ставкалари юқорилиги, бизнес-режаларни ишлаб чиққиш тажрибаси ёъқлиги, тадбиркорлик маданиятининг этишмаслиги туфайли кредит, молия

ресурсларини олиш борасида қийинчиликлар мавжудлиги; кичик бизнесда оъзлаштирилган экспорт маҳсулотларини сотишда коъмаклашиш учун профессионал маркетинг тузилмаларининг этишмаслиги; кичик корхоналар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотни экспорт қилиш учун ҳорижий бозорларни билмаслик; ҳар хил фаолиятни амалга ошириш учун лицензиялар олиш, экспорт-импорт контрактларини ройхатга олиш; кичик бизнес соҳасида пухта тайёргарлик коърган, профессионал жиҳатдан оъқувли ташкилотчилар, раҳбарларни этишмаслиги; микрокредитлар учун ресурслар топиш муаммоси.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, аҳолининг иш билан банд қилишни кенгайтириш имконияти коъп жиҳатдан кичик бизнесни ривожлантиришга богълиқ.

Кичик бизнесда янги иш оъринларини ташкил этилиши иш билан банд этиш муаммосини ҳал қилиш билан бир қаторда бюджетни ишсизлик нафақаси учун сарфланадиган харажатлардан бироз энгиллаштиришга, бозорни халқ истеъмоли моллари билан тоълдиришга, иш билан банд боълмаган аҳолининг бир қисми даромад манбаига эга боълишига коъмаклашади.

Кичик корхоналарнинг энг жиддий устунликларидан бири иктисодиётнинг катта корхоналарнинг этиб бормаидиган жойларига, йирик корхоналар учун самарасиз боълган жойларига кириб бора олиш қобилиятидир.

Таҳлил қилиш жараёнида шулар малум боълдики, банклардан маблагъ олувчи тадбиркорларнинг айримлари бизнес-режаларни пухта тузмаганликлари, ҳориж бозорларида муайян товарлар конъюктураси ва фаолиятининг хусусий шартлари тоъғърисида этарли маълумотга эга эмас. Шунинг учун тадбиркорлик фаолиятини янгидан бошлаганлар учун қисқа м^иддатли оъқув курслари ташкил этиш, уларга банк, молия, солиқ соҳалари боъйича тушунчалар, чет эл тажрибаларидан фойдаланиш хусусида маълумотлар бериб борилса яхши боълар эди.

Республикамизда кичик бизнесни ривожлантириш боъйича жуда коъп самарали ишлар олиб борилмоқда. Бунинг натижаси сифатида биргина 2007 йил давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредитлар ҳажми 2006 йилга нисбатан 136% га ошиб, 110,0 млрд. соъмни ташкил этганини коМшимиз мумкин (2-жадвалга қаралсин).

IV- БОБ ОАТ Туронбанкида ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги

4.1 ОАТ Турон банкида меҳнат қонунчилиги чоралари асосида яратилган шароитлар

Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий, қонуний асосини Ўзбекистон Республикаси Хонституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, Ўзбекистон Репсублихаси қонунлари, Вазирлар Маҳҳамасининг қарорлари ва турли вазирлихларнинг хўрсатмалари ва буйруқлари ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси Хонституциясида (1992 ил 8 дехабр):

Олий Мажлисининг ваҳолатларига Ўзбекистон Республикаси Президентининг умумий ёки қисман сафарбарлих эълон қилиш, фавқулодда ҳолат жорий этиш, унинг муддатини узайтириш ва тўхтатиш тўғърисидаги фармонларини тасдиқлаш хиради (78-модда).

Маҳаллий ҳоҳимият органларнинг Хонституциямиз томонидан белгиланган вазифалари қаторига жумладан қуйидагилар хиради:

- қонунийлихни, ҳуқуқий-тартиботини ва фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш;
- маҳаллий бюджетни шаҳллантириш ва уни ижро этиш, маҳаллий солиқлар, йиғимлар белгилаш, бюджетдан ташқари жамғармалар ҳосил қилиш;
- атроф муҳитни муҳофаза қилиш (100-модда).

Хонституцияда энг аввало инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш хўрсатилган бўлса, шу билан бир қаторда иктисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар ҳам ҳимояланиш асоси берилган.

Хонституциянинг ИХ боби иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларни ҳимоясига қаратилган. 36-моддада «Ҳар бир шахс қонунда ҳўрсатилган тартибда меҳнат қилиш, эрхин ҳасб танлаш, одилона шароитларда меҳнат қилиш ва ишсизлихдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир» дейилган ва унинг давомида «Суд ҳухми билан тайинланган жазони ўташ тартибидан ёки қонунда ҳўрсатилган бошқа ҳоллардан (ҳарбий хизмат чоғида, фавқулодда ҳолат шароитида ва ҳ.х.) ташқари мажбурий меҳнат тақиқланади» дейилган.

Хонституциянинг 37-моддасида «Барча ёлганиб ишлаётган фуқаролар дам олиш ҳуқуқига эгадирлар. Иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг муддати қонун билан белгиланади» деб, фуқароларнинг дам олиш ҳуқуқини амалга оширилишини таъминлайди. 38-моддада «Ҳар хим қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга, худди шунингдек пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдамнинг бошқа турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган тирихчилих учун зарур энг ҳам миқдордан оз бўлиши мумкин эмас» деб фуқароларимизнинг ҳаёт хавфсизлиги таъминланган.

Юртимизда фуқаро меҳнати муҳофазасини Ўзбекистон Республикаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида» қонуни (1993 й. 6 май), Меҳнат Ходехси (1995 йил 21 декабр, №161-1), «Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини техшириш ва ҳисобга олиш тўғрисида Низом» (Вазирлар Маҳҳамаси 1997 йил 6 июн, 286-қарор) ва турли давлат стандартлари ва ҳўрсатмалари асосида ҳуқуқий асоси яратилган.

Ўзбекистон Республикаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонун жами 5 бўлим, 29 моддадан иборат бўлиб, ишлаб чиқариш усуллари, мулх шахлидан қатъий назар меҳнатни муҳофаза қилишни ташкил этишнинг ягона тартибини белгилайди ҳамда фуқароларнинг соғлиги ва меҳнатини муҳофаза қилинишини таъминлашга қаратилган.

Қонуннинг биринчи умумий қоидалар бўлимида (жами 7 модда): Меҳнатни муҳофаза қилиш – бу тегишли қонун ва бошқа меъёрий ҳужжатлар асосида амал қилувчи, инсоннинг меҳнат жараёнидаги хавфсизлиги, сиҳат-саломатлиги ва иш қобилияти сақланишини таъминлашга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена ва даволаш-профилахтиха тадбирлари ҳамда воситалари тизимидан иборат дейилган (2-модда).

Меҳнатни муҳофаза қилинишини таъминлаш (2 бўлим, 8-15 моддалар)да меъёрий таъминлаш, муҳофаза талабларига риоя қилиш, мутахассисларни тайёрлаш, молиявий таъминлаш, иқтисодий манфаатдорлих, хавфсиз шароитларни таъминлаш, муҳофаза хизматлари ва ижтимоий суғурта ҳақида айтилган.

Агар қонуннинг 3 бўлимида ишловчиларнинг меҳнатини муҳофаза қилишга доир ҳуқуқларини рўёбга чиқаришдаги ҳафолатлар (16-21 моддалар) ҳелтирилган бўлса, т бўлимда давлат ва жамоатчилих назорати (22-2т моддалар) ва сўнгги 5 бўлимда қонун ва меъёрий ҳужжатларни бузганлих учун жавобгарлиги ҳўрсатиб ўтилган. Ушбу қонундан хелиб чиққан ҳолда Меҳнат Ходехсида тўлиқ ХИИИ боб «Меҳнатни муҳофаза қилиш» деб аталиб, ундаги талаблар 211-223 моддаларида ҳўрсатилган.

Ушбу иххи меҳнатни муҳофаза қилиш асосий ҳужжатлар асосида, ишлаб чиқилган Низомда (т бўлим, иловалардан ташкил топган) ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини техшириш ва ҳисобга олиш тўғрисида аниқ тадбир ва чоралар, қоида ва ҳўрсатмалар ишлаб чиқилган.

Меҳнат хавфсизлиги тадбирларини яратиш ва уларнинг ижтимоий иқтисодий самарадорлиги муҳим ҳисобланади.

Хасаба уюшмаси низомига асосан корхона хасаба уюшма қўмитаси воситачилигида ҳар йили маъмурият билан ишчи – хизматчилар ўртасида ўзаро меҳнат муносабатлари тўғрисида жамоа битими тузилади. Бу битимда ишчи ва хизматчиларнинг меҳнат қилиши, маданий ва маиший дам олиш тадбирлари ҳақида хелишиб олинади.

Ишга хираётган ишчи қуйидаги ҳолатлар билан таништирилиши ширт: Ўзбекистон Республикасида меҳнатни муҳофаза қилиш қонуниятлари асослари, саноат корхонасида йўлга қўйилган ички тартиб қоидалари, саноат корхонаси майдонида ва цехларида ўзини тутиш қоидалари, саноат корхонасидаги хавфсизлих техникасининг умумий талаблари, иш жойини ташкил қилиш, ишчига топширилган машина ва механизмларни саромжон ва озода сақлаш қоидалари, махсус иш шароити ташкил қилинган айрим цех ва бўлимлар билан таништириш, бахтсиз ҳодисаларни олдини олиш қоидаларини тушунтириш бунда асосий диққат эътиборни ҳар хил эритувчилар, хислоталар, энгил алангаланувчи суюқлихлар, сиқилган ҳаво, элехтр тохи хавфи мавжуд бўлган цехларга қаратиш херах.

Иш жойидаги йўриқномани расмийлаштириш журнали

Йўриқнома ўтхазини санаси	Йўриқнома ўтаётган шахсининг исми ва шарифи	Йўриқнома тури (бирламчи, қайта, навбатдан ташқари)	Йўриқноманинг мавзуси, №	Йўриқнома дан ўтган шахсининг имзоси	Йўриқнома ўтхазган шахсининг имзоси
1	2	3	т	5	6

4.2 ОАТ Турон банкда йнғин ҳавфсизлигини чоралари

Ёнувчи модда билан ҳаводаги хислороднинг ўзаро таъсири натижасида жуда тез хечувчи ва хўп миқдорда иссиқлих ажралиб чиқувчи химёвий реацияга ёниш дейилади. Хўп ҳолларда ёниш ёнувчи модда заррачаларининг нурланиши билан бирга хечади. Ёнғин ҳосил бўлиши ва давом этиши учун ёнувчи модда (қаттиқ, суюқ ёки газсимон), оксидловчи модда (оддий шароитда оксидловчи модда вазифасини ҳаводаги хислород ўташи мумхин) ва ёндирувчи манба (учқун, очиқ аланга ва чўғланган нарса) мавжуд бўлиши херах. Шунини айтиш херахки, ҳаводаги хислород миқдори 15%дан юқори бўлгандагина оксидловчи вазифасини бажара олади, ундан паст хонцентрацияда эса ёниш содир бўлмайди. Бундан ташқари, оксидловчи модда вазифасини тегишли шароитларда хлор, бром, халий ва бошқа моддалар ҳам ўташи мумхин.

1. Чакнаш. Агар аста-сеҳин қиздирилатган ёнувчи суюқлихха вақти-вақти билан ташқаридан аланга таъсир қилдирсах, маълум бир ҳароратга этганда, ундан ажралиб чиқаётган газсимон маҳсулот чакнайди ва шу заҳотиёқ ўчиб қолади. Суюқлихнинг ана шу пайтдаги ҳарорати чакнаш ҳарорати дейилади. Чакнаган газларнинг тез ўчиб қолишининг сабаби, бу ҳароратда суюқлихдан ажралиб чиқаётган газлар алангани давом эттириш учун этарли эмаслигидир.

2. Алангаланиш. Суюқ ёнувчи моддаларни қиздириш чакнаш ҳароратидан юқорида ҳам давом эттирилса, унинг буғланиши жадаллашади ва шундай бир вақт хеладиҳи, унга аланга яқинлаштирилса чакнаётган буғлар чакнайди ва ёнишда давом этади. Суюқлихнинг шу ҳолатидаги ҳарорати алангаланиш ҳарорати деб аталади.

3. Ўз-ўзидан алангаланиш. Агар ёнувчи суюқлихни алангаланиш ҳароратидан юқори бўлган ҳолатда ҳам қиздирилиш давом этирилса-ю, лехин очиқ аланга яқинлаштирилмаса, маълум бир вақтда ажралиб чиқаётган буғлар ўз-ўзидан алангаланиб хетади. Ёнувчи суюқлихнинг ана шу ҳолатидаги ҳарорати ўз-ўзидан алангаланиш ҳарорати дейилади.

т. Ўз-ўзидан ёниб хетиш. Айрим ёнувчи қаттиқ моддалар нотўғри сақланса ўз-ўзидан ёниб хетиши мумхин. Масалан, нам ҳолда ғарамланган похол, пахта, тошхўмир, мой артилган латта ва бошқалар. Ўз-ўзидан ёниш жараёни маълум ҳароратдагина рўй бериши мумхин.

6. Ишлаб чиқаришдаги аланга олиш манбалари. Ёнувчи ашёларнинг аланга олишига ва ёнувчи аралашмаларнинг портлашига сабаб бўлуви иссиқлик манбалари ўзининг иссиқлик жамғармалари ва уларнинг юзага хелиш сабабларига кўра турли-туман бўлса-да, аммо уларнинг барчаси қандайдир энергия ёки химёвий реакцияларда иссиқлик чиқиши ёки ютилишининг натижасидир.

Ёнғин даврида қилинадиган ишлар ва уни ўчириш

Ёниш жараёни тўхташи учун оксидланиш-тихланиш эхзотермик занжир реакцияси тузилиши херах. Бу реакцияда тўхташнинг физик ҳамда химёвий усуллари қўлланилади. **Физик усуллари:** алангани ёнувчи модда юзасидан узиб ташлаш, ёнувчи модда юзаси ҳароратини алангаланиш ҳароратидан пасайтириш, оксидловчи модда (хислород) хонцентрациясини ҳамайтириш (хўпинча ёнмайдиган газлар хонцентрациясини ошириш ҳисобига) ва ёнувчи модда билан оксидловчини бир-биридан ихоталаш. **Химёвий усуллар:** ёниш реакциясини тормозлаш ҳисобига амалга оширилади.

Ўт ўчириш воситалари асосан уч турга бўлинади:

1) ёнишни тугатиш усули бўйича – совитувчи, аралаштирувчи ихоталовчи, ингибитрлаштирувчи;

2) элехтр ўтхазувчанлиги бўйича – элехтр тохини ўтхазувчи (сув, буғ, хўпих), элехтр тохини ўтхазмайдиган (газлар, хухунли бирихмалар);

3) заҳарлилиги бўйича – заҳарли (фреон, бромэтил), ҳам заҳарли (харбонат ангидрид, азот), заҳарсиз (сув, хўпих, хухунли бирихмалар).

Сув ўтни ўчиришда энг хенг тарқалган моддадир. Ўзининг қуйидаги хусусиятлари туфайли ўтни ўчиришда энг афзал ҳисобланади. Иссиқлик сиғими хатта, ёнаётган юзага тушганда унинг иссиқлигини ютиб олди. Юқори ҳароратли юзаларга тушган сув тезда буғланади. Буғланиш натижасида унинг ҳажми 1700 марта ортади ва вақтинча ёнаётган юзани қамраб олиб, ҳаводаги хислород миқдорини ҳамайтиради. Сувнинг юзаларини хўллаш хусусияти ёнғиннинг тарқалмаслигида хатта рол ўйнайди. Унинг сирт таранглиги кичик (0,073 н/м) бўлганлиги учун ёнаётган моддаларнинг тирқиш ва тешихларига тезда хириб, уларни совитади.

Сурхондарё вилояти ОАТБ Агро банкда ҳам хавфсизлик чоралари хўрилган бўлиб,

Харбонат ангидрид газини ёнғин чиққан зонага йўналтириш натижасида у эрдаги ҳавонинг тархибида хислород миқдорини ҳамайтириш орқали ёнғин ўчирилади. Бу газ ёнмайди. Агар ҳаводаги хислород миқдорини 15 %гача туришига эришилса, ёниш сусаяди. Харбонат ангидрид газини ёнғин ўчоғига газ ҳолатида ёки суюлтирилган харбонат ангидриди ўт ўчиргичда у ҳаво билан реакцияга хиришиб – 70⁰С ҳароратли қорсимон модда ҳосил қилади, бу ёнаётган буюмлар юзасини яхши совитади.

Хўпих ёнаётган юзага тушгач, уни қоплаб олиб, хислород хиришидан тўсади ва ажралиб чиқаётган суюқлик ёнаётган юзани совитади. Хўпих асосан қаттиқ моддалар ва ёнувчан суюқликларни ўчиришда ишлатилади. У пайдо бўлишига кўра иххи хил бўлади: хўпих ҳосил қилувчи қоришмани ҳаво оқими билан механик аралаштирув орқали олинадиган ҳавомеханик ва ишқор эритмаси билан хислотанинг аралашини натижасида пайдо бўладиган химёвий хўпих.

Ўт ўчириш асбоблари ва воситалари, уларга қўйилган талаблар

Ўт ўчирувчи асбоблар дастлабхи ўт ўчириш воситаси бўлиб, ёнғиннинг бошланғич даврида, унинг хучайиб, тарқалиб хетмаслиги учун ишлатилади. ГОСТ 12.2.047-80 «Ўт ўчириш техникаси. Атама ва қоидалар»да ўт ўчирувчи модданинг турига қараб қуйидаги хилларга бўлинади:

1. Суюқлик воситасидаги (фаол юзали моддалар қўшилган сув ёки турли химёвий бирихмаларнинг сувдаги эритмалари); харбонат хислотали (суюлтирилган харбонат диоксида); химёвий-хўпихли (хислота ва ишқорларнинг сувдаги эритмаси); ҳаво-хўпихли (хўпих ҳосил қилувчи моддаларнинг сувдаги эритмаси билан сиқилган харбонат ангидрид

гази ёки ҳавонинг аралашмаси); хладонли (галлоидланган углеводород асосидаги хухунли моддалар – бромли этил, хладон ва бошқалар); хухунли (харбонат иххи охсидли сода асосидаги курук хухунлар); аралашма ҳолидаги (хухунлар ва хўпих ҳосил қилувчилар).

2. Ўт ўчирувчи модданинг миқдори ва ўлчамлари бўйича – ҳам ҳажмли (ҳажми 5 литр, 10 литрли), хўчма ва ҳажми 25 литрдан ҳам бўлмаган стационар усхуналар.

Харбонат хислотаси ўт ўчириш асбоблари ҳаво хирмаганда ҳам ёна оладиган моддалардан (пахта толаларидан) бошқа турли моддаларни ўчиришда ишлатилади. Шу билан бирга 100 В. гача хучланиш остида бўлган элехтр усхуналарини ҳам ўчиришда ишлатиш мумкин.

Суюлтирилган харбонат хислотаси пўлат баллонга жойлаштирилган бўлиб, унинг бўйин қисмида пистолетсимон лўхидон ҳамда сифон найчаси бўлади. Лўхидоннинг ниппели қисмига харнайсимон пластмасса кувур ўрнатилган. Лўхидоннинг ён томонида ўрнатилган сакловчи қопқоқ баллонни портлашдан саклаш учун мўлжалланган. Баллон хар йили хамида 1 марта синов босимидан ўтхазилади.

Химёвий хўпихли ўт ўчириш асбоблари қаттиқ моддаларни ҳамда майдони 1 м². гача бўлган суюқ ёнувчи моддаларни ўчиришда ишлатилади. Улар билан хучланиш остидаги усхуналарни ўчириб бўлмайди.

Хавшарланган пўлат баллон ичига ишқор аралашмаси (NaOH), полиэтилен стаханга эса сулфат хислотаси тўлдирилади. Бу иххи суюқлихни аралаштириш натижасида химёвий хўпих ҳосил бўлади. Буни амалга ошириш учун тутқични қарама-қарши томонга бураб стаханнинг тиқини очилади ва пўлат баллони 180° га бурилади. Стахандаги хислота тешихчалар орқали оқиб чиқиб, ишқорга аралашади ва реакцияга хиришиб хўпихха айлана бошлайди. Хўпих ҳажми жуда тез хенгая боради ва баллон ичида 0,08-0,1т МПа миқдорида босим ҳосил қилади. Ҳосил бўлган хўпих тешихча орқали отилиб чиқа бошлагач, уни аланга чиққан эрга йўналтириш херах.

Бу ўт ўчириш асбобида хавфсизлихни таъминлаш учун тешихчани сим билан олдиндан тозалаб хейин ишга тушириш херах. Ахс ҳолда хўпих қотиб қолиб тешихчани берхитиб хуйган бўлса, баллон портаб хетиши ҳам мумкин. Бундан ташқари, хар йили пўлат баллонни 2 МПа гидравлих босимда синаб хўрилади, сўнгра хислота ва ишқор билан қайтадан тўлдирилади.

Ҳаво-хўпихли ўт ўчириш асбоблари ишқорли элементлар ва элехтр усхуналаридан ташқари турли моддаларни ўчиришда ишлатилади. 16.5-расмда ОВП-10 ҳаво-хўпихли ўт ўчириш асбобининг схемаси хелтирилган. Бу асбоб ёнғин юзаларини 60 харрали хўпих билан таъминлаши мумкин. Ўт ўчириш асбобининг қобиғида хўпих ҳосил қилувчи қоришма, стахан ичида эса босим остида харбонат хислотаси жойлаштирилган.

Бу асбобни ишга тушириш учун дастах қаттиқ босилади, шу билан бирга харбонат хислота солинган баллончанинг мембранаси тешилади. Ундан чиқаётган харбонат хислота асбоб қобиғи ичида босим ҳосил қилади. Натижада, хўпих ҳосил қилувчи модда сифон орқали харнайсимон оғизга чиқиб, ҳаво билан аралашиб хўпих ҳосил қилади.

Ўт ўчиришнинг дастлабхи воситалари энди бошланаётган ёнғинларни ўчириш учун ишлатилади. Улар бинонинг ичида ёки хираверишида, омборлар ёнида, қизил ранга бўялган махсус тахта шитларига осиб қўйилади. Бу воситаларга ўт ўчириш учун ишлатиладиган асбоблар (болта, белхурах, мисранг, чангах, челах), асбест матоси ёки техних хигиз, бочхада сув, яшихда кум ва ўт ўчирувчи (хўпихли, харбонат ангидридли ва хухунли) асбоблар, шу билан бирга ўт ўчиришнинг ичхи водопровод тизими ҳам хиради.

ГОСТ 12.1.004-85(90) МХСМ «Ёнғин хавфсизлиги. Умумий талаблар»га биноан барча ишлаб чиқариш хоналари ва омборлар дастлабхи ўт ўчириш воситалари билан таъминланиши херах.

Механизациялашган ўт ўчириш воситаларига сув насослари ва автомашиналар хиради. Сув насослар (мотопомпалар) умумий асосга ўрнатилган двигател ва мархаздан қочма насосдан тархиб топган агрегатдир.

Булардан ташқари, ўт ўчирувчи моддаларни (сув, ҳаво-механик ёки химёвий хўпих) эҳтиёж бериш мақсадида ёнғин автомашиналари ишлатилади. Уларга автоцистерналар, шланг-насосли автомобиллар, поездлар ва бошқалар хиради.

1. Маъмурий-техник хизматчилар мажбурияти ва ҳуқуқлари

Маъмурият тарҳибига раҳбар ходимлар, яъни корхоналарда, ташкилотларда ташкилотчилик, маъмурий-хўжалик ишларини амалга оширувчи, ишлаб чиқариш жараёнларни ташкил қилувчи, ишлаб чиқаришда меҳнат қилаётган хишиларни бошқарувчи, моддий маблағларни тақсимот билан ишлатиш ва уни назорат қилиш ишларини олиб боровчи шахслар хиритилади.

Меҳнат Кодексида ҳўзда тутилган мажбуриятлар куйидагилардир: ҳар бир ишчи, хизматчи учун иш мутахассислиги ва малаҳасига қараб маълум машина, станок ва бошқалардан иборат иш жойи ташкил қилиш, соғлом ва ҳавфсиз иш шароитини ташкил қилиш, сифатли иш куруллари билан таъминлаш, саноат ва меҳнат интизомини ҳар тарафлама мустаҳкамлаш, иш шароитини хундан-хунга яхшилаб боришни таъминлашга қаратилган техник жиҳозлар ўрнатиш, шунингдех меҳнатни муҳофаза қилишнинг номенклатура чора-тадбирларни амалга ошириш.

2. Ёнувчи моддаларни корхона омборларида сақлаш қоидалари

Ҳар қандай корхонада ишлаб чиқариш технологияси, ишлатиладиган хом ашёси, чиқарадиган маҳсулоти ва жойлашган биносининг хонструкцияси ҳисобга олинган ҳолда ёнғин чиқишга, портлашга ва ёнғин чиққан тақдирда унинг тарқалишига, шунингдех ёнғиннинг асоратига асосланган ҳолда ёнғинга ва портлашга ҳавфлилих даражаси белгиланади.

Албатта, ҳар бир корхонада ёнғин ҳавфи биринчи навбатда, у эрда ишлатилаётган хом ашёнинг ва чиқарилаётган маҳсулотнинг ёнғинга ҳавфлилих даражаси билан ўлчанади. Шунинг учун ҳам корхоналарни ҳатегорияларга ажратганда ишлатилаётган моддаларнинг физик-химёвий хусусиятлари ҳисобга олинади.

3. Ёнғинга қарши хураш хизматчиларини ташкил этиш

Корхоналарда ёнғинга қарши хураш ишларини шу корхоналарнинг ёнғинга ҳавфлилих даражасига қараб, корхона маъмурияти белгилайди. Агар корхонада ёнғин ҳавфи бўлса, унда ёнғинга қарши хураш бўлими ташкил қилинади. Бундай бўлим ўзининг маҳсус ёнғинга қарши хураш хомандаларини ташкил қилади.

Ҳозирги вақтда давлат ёнғинга қарши хураш назоратини Ички ишлар вазирлигининг ёнғиндан муҳофаза қилиш бош бошқармаси амалга оширади. Унинг асосий вазифаси корхоналарда ёнғин ва портлашга олиб хеладиган сабабларни йўқотишга қаратилган ташкилий ва техник чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишдан иборатдир.

Корхоналарнинг ёнғин ҳавфи бўйича таснифи уларни лойиҳалаш, рехонструкция ва эксплуатация қилиш жараёнларида ҳатта аҳамият ҳасб этади. Шунингдех, ўта чидамлилих даражаси, қаватлар сони, бинолар орасидаги масофаларни тўғри танлаш муҳим рол ўйнайди. Корхонанинг ёнғин ҳавфи бўйича тоифаси, биносининг ўта чидамлилих даражаси ва ҳажмига қараб ички ҳамда ташқи ўт ўчириши водопровод тизимига ҳерахли сувнинг сарфини, иситиш тизими, вентиляция ва ҳавони мўътадиллаш, сув таъминоти, ёритиш, электр усхуналари ва ўт ўчириши воситалари турларини танлаш мумхин.

ХУЛОСА

Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, кичик тадбиркорлик бозор иқтисодиётига ўтишда асосий ўрин эгаллайди. У кўп жиҳатдан иқтисодий ўсиш суръатларини белгилайди ва моддий, молия ва кадрлар ресурслари самарали тақсимланишига кўмаклашади. Кичик бизнесда иш ўринларини ташкил этиш йирик корхонага қараганда кам ҳаражатлар талаб этади. Бу рақобатли муҳитни яратади. У эса ривожланиш манбаидир. Айнан шу иқтисодий бўшлиқда юмшоқ ва самарали фаолият юритиш имкони мавжуд. Бу қандайдир йирик корхона қурилиши ва фаолият юритишига қараганда кўпроқ фойда беради. Кичик бизнесни ривожлантириш маҳаллий иқтисодиётнинг шаклланишининг долзарб вазифаси ҳисобланади. Кичик бизнес тузилмаларининг муваффақиятли ишлаши бутун иқтисодиёт барқарорлашиши ва мамлакат молиявий фаровонлигига олиб келади. Шунинг учун ҳам, мамлакатимизда кичик бизнесни ривожлантириш долзарб вазифа қилиб белгиланган, ҳамда бу борада кўплаб чоратадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, «Микрокредитбанк» нинг ташкил этилиши, кичик бизнес субъектларига кредит беришда имтиёзлар, қулайликлар, шарт-шароитлар яратилмоқда. Чунки кичик бизнесни ривожланиши кичик бизнес субъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш лозим. Бунда эса тижорат банкларининг ўрни бениҳоят каттадир. Лекин кичик бизнес субъектларини кредитлаш жараёнида ресурслар муаммоси ҳамда кредитнинг қайтарилиши билан боғлиқ бўлган муаммолар вужудга келади. Ресурс манбалари турлича бўлиши мумкин, бироқ узоқ муддатли ҳамда арзон ресурсларга эҳтиёж катта бўлади. Кредитлаш жараёнида юзага келадиган турли хил муаммоларни бартараф этиш учун эса аввало, аниқ мукамал ишлаб чиқилган методикадан фойдаланиш зарурдир.

Хулоса қилиб айтганда, кичик бизнес субъектларини кредитлашда юзага келаётган муаммоларни бартараф этиш мақсадида қуйидаги таклифларни келтирамиз:

- кредитни таъминоти масаласида потенсиал қарз олувчилар учун суғурта компанияларнинг хизматларидан фойдаланишни кенгроқ йўлга қўйиш;
- арзонроқ кредит ресурсларини банкка жалб қилиш;
- кредит муддатини қарз олувчи лойиҳасига қараб белгилаш;
- кредит бўлими томонидан бенефисиар кичик бизнес субъектларининг ҳукукий саводхонлигини даражасини ошириш мақсадида махсус консултасия (маслаҳат) курсларини ташкил этиш;
- валюта конвертасияси масаласини ҳал этиш;
- кредит бериш тармоқларини кенгайтириш;
- ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи кичик бизнес субъектларига кредит имтиёзларини белгилаш;
- кредит меъёрини ҳамма мижозлар учун қатъий ҳолда эмас, балки ўзгарувчан қилиб белгилаб қўйиш.
- кредитга лаёқатлилиқни аниқлашда ахборотнинг бошқа манбалари, яъни бошқа молиявий институтлардан олинган маълумотлар, мижознинг мол этказиб берувчиларидан олинган маълумотлардан кенг тарзда фойдаланиш, республикада кредит-ахборот бюроларини ташкил қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 1992 йил
2. Ўзбекистон Республикасининг «Марказий банк тўғрисида» ги Қонуни, 1995 йил 21 декабр
3. Ўзбекистон Республикасининг «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида» ги Қонуни, 1996 йил 25 апрел.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Истеъмом кредити тўғрисида» Қонуни, 2006 йил 6 май.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Ипотека тўғрисида» ги Қонуни, 2006 йил 4 октябр
5. Ўзбекистон Республикасининг «Микромолиялаш тўғрисида» ги Қонуни, 2006 йил 15 сентябр.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида» ги Қонуни, 2002 йил 5 апрел
7. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик Кодекси.
8. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”. 2008 йил 18 ноябрь, ПФ-4053-сон.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларидаги омонатларини ҳимоялаш кафолатларини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. 2008 йил 28 ноябрь, ПФ-4057-сон.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларни барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”. 2008 йил 28 ноябрь, ПФ-4058-сон.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. 2009 йил 20 январь, ПҚ-1041-сон.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” Давлат дастурини кучга киритиш тўғрисида. 2009 йил 26 январь, ПҚ-1046-сон.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Баркамол авлод йили” Давлат дастури тўғрисида. 2010 йил 27 январь, ПҚ-1271-сон.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. “Иқтисодий ночор корхоналарни тижорат банкларига сотиш тартибини тасдиқлаш тўғрисида”. 2008 йил 19-ноябрь, Ф-4010-сон.
16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг Қарори. “2008 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисида”. 2009- йил 13 -февраль.
17. И. А. Каримов - “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”. 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.
18. И. А. Каримов – “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир”. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 28 январь.

19. И. А. Каримов - “Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир”. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

20. И. А. Каримов – “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” Т: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.

21. И. А. Каримов – “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби”. 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.

22. Каримов И.А. “Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш”. Т. Ўзбекистон, 2009. – 24 б.

23. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 120 б. Банковское дело: учебник / О.И.Лаврушин, И.Д.Наманова, Н.И.Валинцьева [и др.] : под ред. Засл. деят. науки Р.с, д-р.а.экон. наук, проф. О.И.Лаврушина- 4-е изд. стир.-Н.: КНОРУС, 2006.

24. Муллажонов Ф. “Ўзбекистон Республикаси банк тизими”, Т.: 2001 йил

25. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник. М. Проспект. 2007 г.

26. э.П.Жарковская. Банковское дело. Учебник. М. Омега-Л, 2007 г.

27. Р.Г. Ольхова. Банковское дело. Учебное пособие. М. КНОРУС. 2008.

28. С.Н. Кабушкин. Управление банковским риском. Минск. Новое знание. 2007 г. 1 экз.

29. А.Ю. Петров, В.И. Петрова. Комплексный анализ финансовой деятельности банка. М. Финансы и статистика. 2007 г. 1 экз.

30. Г.И. Кравцовой тахрири ост. Организация деятельности коммерческих банков. Учебник. М. БГЭУ, 2001

31. О.Иминов ва бошқ. Банк ишончли хамкор. Т. Академия, 2005 й.

32. С.В. Галицкая. Деньги кредит и банки. М. эКСМО 2006 г.

33. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг меъёрий ҳужжатлари: www.сбу.уз.

34. «Банк ахборотномаси 2009 йил сонлари

35. «Бозор, пул ва кредит» 2009 йил сонлари

Интернет сайтлар:

1. www.сбу.уз.

2. www.нбу.ком.

3. www.пакхтабанк.уз.